

בראשית פרק א

(כא) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתְּנִינִים הַגְּדֹלִים וְאֶת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הַרְמֵשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵיהֶם וְאֶת כָּל עוֹף כְּנָף לְמִינֵיהוּ וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב: (כב) וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהַעוֹף יִרְבַּ בְּאֶרֶץ:

בראשית פרק א

(כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:

(כח) וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ וַיְרְדוּ בַדְּגַת הַיָּם וּבַעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ:

בראשית פרק ח

(טו) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ לֵאמֹר: (טז) צֵא מִן הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבְנֵיךָ וּנְשֵׁי בְנֵיךָ אִתְּךָ:

(יז) כָּל חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּךָ מִכָּל בֶּשָׂר בַּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הַרְמֵשׁ עַל הָאָרֶץ <הוצא> הֵצֵא אִתְּךָ וּשְׂרָצוּ בְּאֶרֶץ וּפְרוּ וּרְבוּ עַל הָאָרֶץ:

בראשית פרק ט

(א) וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בְּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ:

(ב) וּמוֹרָאֲכֶם וְחַתְּכֶם יְהִי עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכָל אֲשֶׁר תִּרְמָשׁ הָאָדָמָה וּבְכָל דְּגֵי הַיָּם בְּיַדְכֶם נִתְּנוּ:

(ג) כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ כִּי־רַק עֵשָׂב נִתְּתִי לָכֶם אֶת כָּל:

(ד) אֲךָ בֶּשָׂר בְּנֶפֶשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכְלוּ:

(ה) וְאַתָּה אֶת דַּמְּךָ לְנֶפֶשׁ־תִּיכֶם אֲדַרְשׁ מִיָּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשֶׁנוּ וּמִיָּד הָאָדָם מִיָּד אִישׁ אֶחָיו אֲדַרְשׁ אֶת נֶפֶשׁ הָאָדָם:

(ו) שִׁפְךָ דַם הָאָדָם בְּאָדָם דָמוֹ יִשְׁפָךְ כִּי בְּצַלְם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם:

(ז) וְאֹתָם פְּרוּ וּרְבוּ וּשְׂרָצוּ בְּאֶרֶץ וּרְבוּ בָּהֶם: ○

ישעיהו פרק מה

(יח) כִּי כֹה אָמַר יְקֹנֵק בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם הוּא הַאֱלֹהִים יִצַּר הָאָרֶץ וְעָשָׂה הוּא כּוֹנֵנָה לֹא תִהְיוּ בְרָאָה לְשֶׁבֶת יִצְרָה אֲנִי יְקֹנֵק וְאִין עוֹד:

קהלת פרק יא

(י) בְּבִקֵּר זֶרַע אֶת זֶרַעְךָ וְלַעֲרַב אֶל תַּנְחַן יָדְךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אִי זֶה יְכַשֵּׁר הַזֶּה אוֹ זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים:

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סה עמוד ב

מתני'. האיש מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה; רבי יוחנן בן ברוקה אומר, על שניהם הוא אומר: +בראשית א'+ ויברך אותם אלהים ויאמר להם [אלהים] פרו ורבו.

גמ'. מנא הני מילי? אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון, אמר קרא: +בראשית א'+ ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש, ואין אשה דרכה לכבש. אדרבה, וכבשוה תרתי משמע! אמר רב נחמן בר יצחק: וכבשה כתיב. רב יוסף אמר, מהכא: +בראשית ל"ה+ אני אל שדי פרה ורבה, ולא קאמר פרו ורבו.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב עמוד ב

מתניתין דלאו כרבי יהושע; דתניא, רבי יהושע אומר: נשא אדם אשה בילדותו - ישא אשה בזקנותו, היו לו בנים בילדותו - יהיו לו בנים בזקנותו, שנא': +קהלת י"א+ בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים; ר"ע אומר: למד תורה בילדותו - ילמוד תורה בזקנותו, היו לו תלמידים בילדותו - יהיו לו תלמידים בזקנותו, שנא': בבקר זרע את זרעך וגו'.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סו עמוד א

ולא מיפקדי? והאמר רב אחא בר רב קטינא א"ר יצחק: מעשה באשה אחת שחציה שפחה וחציה בת חורין, וכפו את רבה ועשאה בת חורין! אמר רב נחמן בר יצחק: מנהג הפקר נהגו בה. הדרן עלך הבא על יבמתו.

משך חכמה בראשית פרשת נח פרק ט פסוק ז

(ז) פרו ורבו וכו'. לא רחוק הוא לאמר הא שפטרה התורה נשים מפריה ורביה וחייבה רק אנשים, כי משפטי ה' ודרכי "דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום", ולא עמסה על הישראלי מה שאין ביכולת הגוף לקבל. ומכל דבר האסור, לא מנעה התורה בסוגה ההיתר, כמו שאמרו פרק כל הבשר. ומשום זה לא מצאנו מצוה להתענות רק יום אחד בשנה, וקודם הזהירה וחייבה לאכול. וכן לא מנעה המשגל מכל בניה לבד ממשה רבינו, לפי שלו היה צריך לגודל מעלתו ולזהירות גופו. ויותר מזה, במלחמה, בעת הנצחון, לגודל החום והרחבת הלב, ידע א - ל דעות כי אז לא יתכן לעצור בעד הרוח בעת חשקו באשה יפת תואר, והתירה התורה יפת תואר אשת איש, וכמאמרם ז"ל: 'לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע'. וכבר האריך בזה מחבר אחד.

ומצאנו איך היה זאת לאבן פינה לאבות הקבלה, שפטרו מיבום מי שמתו בניו אח"כ, משום "דרכיה דרכי נועם". ואם כן, נשים שמסתכנות בעיבור ולידה, - ומשום זה אמרו מיתה שכיחא, עיין תוספות פג, ב ד"ה מיתה שכיחה - לא גזרה התורה לצוות לפרות לרבות על האשה. וכן מותרת לשתות כוס עקרין, וכעובדא דיהודית דביתהו דרבי חנינא סוף הבא על יבמתו. רק לקיום המין עשה בטבעה שתשוקתה להוליד עזה משל איש. ומצאנו לרחל שאמרה "הבה לי בנים, ואם אין מתה אנכי". ובזה ניחא הך דאמר רב יוסף פרק הבא על יבמתו (סה, ב), דאין נשים מצוות בפריה ורביה מהכא, "אני א - ל ש - די פרה ורבה" (בראשית לב, יא), ולא קאמר "פרו ורבו". היינו דבאדם וחיה שברך אותם קודם החטא שלא היה לה צער לידה, היה מצות שניהם בפריה וברביה, ואמר להם "פרו ורבו" (שם א, כח). אבל לאחר החטא שהיה לה צער לידה, והיא רוב פעמים מסתכנת מזה, עד כי אמרו (בשעה שכורעת לילד קופצת) אשה ונשבעת שלא תזדקק (לבעלה, לפיכך אמרה תורה תביא קרבן - נדה לא, ב). לכן בנח, אף דכתיב "ויאמר להם פרו ורבו", הלא כתיב קודם (שם) "ויברך את נח ואת בניו", אבל נשיהם לא הזכיר, שאינם בכלל מצוה דפרו ורבו. וביעקב קאמר "פרה ורבה", וזה נכון. ובמהרש"א סנהדרין נח הניח זה ב"ויש ליישב", וכונן לה, ודו"ק.

עוד יתכן לאמר בטעם שפטרה התורה נשים מפריה ורביה, משום דבאמת הלא הטביעה בטבע התשוקה, ובנקבה עוד יותר, כמו שאמרו (קדושין מא, א): 'טב למיתב טן דו (מלמיתב ארמלו)', ודי במה שהיא מוכרחת בטבע. ועל כן דעיקר המצוה היא כמו דתנן ביבמות (סא, א) לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים (בית שמאי אומרים שני זכרים, ובית הלל אומרים זכר ונקבה שנאמר, "זכר ונקבה בראם"), דאם נשא אשה ולא ילדה, מחוייב ליקח אשה שיש לה בנים. ומדרך התורה לבלי לגדור הטבע, וכיוצא בזה אמרו "דרכיה דרכי נועם" כמו שכתבתי. ולכן לגזור על האשה כי תנשא לאיש ולא יוליד תצא מאהוב נפשה ותקח איש אחר, זה נגד הטבע לאהוב השנוא ולשנוא האהוב. ורק האיש, שיכול לישא עוד אחרת, עליו הטילה התורה מצוה. וזה המשך המאמרים שאמר רבי אליעזר ברבי שמעון סוף פרק הבא על יבמתו, ודו"ק.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כט עמוד א

מתני'. כל מצות הבן על האב - אנשים חייבין, ונשים פטורות, וכל מצות האב על הבן - אחד אנשים ואחד נשים חייבין. וכל מצות עשה שהזמן גרמא - אנשים חייבין, ונשים פטורות, וכל מצות עשה שלא הזמן גרמא - אחד הנשים ואחד הנשים חייבין. וכל מצות לא תעשה, בין שהזמן גרמא בין שלא הזמן גרמא - אחד הנשים חייבין, חוץ מבל תקיף ובל תשחית ובל תטמא למתים.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לד עמוד א

וכללא הוא? הרי מצוה, שמחה, הקהל, דמצות עשה שהזמן גרמא, ונשים חייבות! ותו, והרי תלמוד תורה, פריה ורביה, ופדין הבן, דלאו מצות עשה שהזמן גרמא הוא, ונשים פטורות! אמר רבי יוחנן: אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ, דתנן: בכל מערבין ומשתתפין, חוץ מן המים ומלח; ותו ליכא? והאיכא כמהין ופטריות! אלא, אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב עמוד א

...איתמר: היו לו בנים בהיותו עובד כוכבים ונתגייר, ר' יוחנן אמר: קיים פריה ורביה, וריש לקיש אמר: לא קיים פריה ורביה. רבי יוחנן אמר קיים פריה ורביה, דהא הוה ליה; וריש לקיש אמר לא קיים פריה ורביה, גר שנתגייר - כקטן שנולד דמי. ואזדו לטעמיהו, דאיתמר: היו לו בנים בהיותו עובד כוכבים ונתגייר, רבי יוחנן אמר: אין לו בכור לנחלה, דהא הוה ליה ראשית אונן; וריש לקיש אמר: יש לו בכור לנחלה, גר שנתגייר - כקטן שנולד דמי. ...איתמר: היו לו בנים ומתו, רב הונא אמר: קיים פריה ורביה, רבי יוחנן אמר: לא קיים. רב הונא אמר קיים, משום דרב אסי, דאמר רב אסי: אין בן דוד בא - עד שיכלו כל נשמות שבגוף, שנאמר: +ישעיהו נ"ז+ כי רוח מלפני יעטוף וגו'; ורבי יוחנן אמר לא קיים פריה ורביה, לשבת יצרה בעינן, והא ליכא.

שאלות דרב אחאי פרשת נח שאילתא ה

שאלתא דמחייבין דבית ישראל למינסב נשי ואולידי בני וקיומי פריה ורביה דתניא ר' אליעזר אומ' כל שאינו מתעסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמ' שופך דם האדם באדם דמו ישפך וסמיך ליה ואתם פרו ורבו ר' עקיבא אומר כאילו מבטל את הדמות שנ' בצלם אלהים עשה את האדם וסמיך ליה ואתם פרו ורבו וגו' ומאן דלית ליה אוזינקא למינסב איתתא ואית ליה ספר תורה אף על גב דאמור רבנן לא ימכור אדם ספר תורה אף על פי שצריך לו יותר על כן אמ' רבי שב"ג אפילו אין לו מה יאכל ומכר ספר תורה או בתו אינו רואה סימן ברכה לעולם אבל למינסב איתתא זבוני ספר תורה ומיעבד אוזינקא בדמיה לקיומי פריה ורביה שפיר דמי דאמר רבי יוחנן משום רבי שב"ג אין מוכרין ספר תורה אלא לתלמוד תורה ולישא אשה...

...אי נמי ברם צריך כי מזבין ספר תורה היכא דלית ליה בנים אבל היכא דאית ליה בנים ואשה לית ליה וקא בעי למינסב מהו לזבוני ספר תורה ומינסבה מי אמרינן כיון דאית ליה בני הא קיים ליה לא תהו בראה ולא מיזבין או דילמא כיון דלא ידע אי האי זרעא מצלח אי האי זרעא מצלח שפיר דמי לזבוני ת"ש דתניא רבי יהושע אומר נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו היו לו בני' בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו שנאמ' בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך ואמר רב מתנה הלכה כרבי יהושע אלמא אף על גב דאית ליה בני שרי לזבוני ספר תורה ומינסב איתתא בת בנים.

רמב"ם הלכות אישות פרק טו

הלכה ב

האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה, ומאימתי האיש נתחייב במצוה זו מבן שבע עשרה, וכיון שעברו * עשרים שנה ולא נשא אשה הרי זה עובר ומבטל מצות עשה, ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויבטל מן התורה הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה.

הלכה ו

היו לו בניו בגיותו ג ונתגייר הוא והם הרי זה קיים מצוה זו, היו לו בניו והוא עבד ונשתחרר הוא והם לא קיים מצות פריה ורביה עד שיוליד אחר שנשתחרר, שהעבד אין לו יחוס.

רמב"ם הלכות אישות פרק טז

הלכה טז

אף על פי שקיים אדם מצות פריה ורביה הרי הוא מצווה מדברי סופרים שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח, שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם, וכן מצות חכמים היא שלא ישב אדם בלא אשה שלא יבא לידי הרהור, ולא תשב אשה בלא איש שלא תחשד.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כא

הלכה כו

ואין האיש רשאי לישב בלא אשה, ולא ישא עקרה וזקנה שאינה ראויה לילד, ורשות לאשה שלא תנשא לעולם או תנשא לסריס, ולא ישא בחור זקנה ולא ישא זקן ילדה שדבר זה גורם לזנות.

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף מא עמוד א - עמוד ב

מתני'. מי שחציו עבד וחציו בן חורין - עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דברי ב"ה; ב"ש אומרים: תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם! לישא שפחה אי אפשר - שכבר חציו בן חורין, בת חורין אי אפשר - שכבר חציו עבד, יבטל? והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנאמר: +ישעיהו מ"ה+ לא תוהו בראה לשבת יצרה! אלא מפני תיקון העולם, כופין את רבו ועושה אותו בן חורין, וכותב שטר על חצי דמיו. וחזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש.

ספר החינוך מצוה א מצות פריה ורביה

בראשית יש בה מצות עשה אחת, והיא מצות פריה ורביה, שנאמר [בראשית א', כ"ח] ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו.

משרשי מצוה זו, כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ בישובו, כדכתיב [ישעיהו מ"ה, י"ח] לא תהו בראה לשבת יצרה. והיא מצוה גדולה שבסיבתה מתקיימות כל המצות בעולם, כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת.

(א) דיני המצוה, מתי חייב אדם לעסוק בה, (ב) וכמה בניו יהיו לו ויפטר, ומאי זה מצוות הוא פטור בעסקו בזו, ויתר פרטיה, מבוארים ביבמות בפרק ששי [דף ס"א ע"ב ואילך] ובברכות [דף ט"ז ע"א].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. וחייב אדם להשתדל בה משהוא ראוי לה, והוא הזמן שנתנו חכמים זכרונם לברכה לישא אשה. (ג) ומצוה זו אינה מוטלת על הנשים. והמבטלה ביטל עשה, וענשו גדול מאוד שמראה בעצמו שאינו רוצה להשלים חפץ השם ליישב עולמו.

מדרש תנחומא (בובר) פרשת בראשית סימן כו

להודיעך שכל ק"ל שנה שפירש אדם מחוה, היה הרוחות באות אצלו ומתחממות ממנו, ומוליד מזיקין, באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא אני לא בראתי את עולמי אלא לפריה ורביה, שנאמר לא תהו בראה לשבת יצרה (ישעיהו מה יח), מה עשה הקדוש ברוך הוא, נתן תאוה של חוה בלבו של אדם, ושימש עמה וילדה שת, שנאמר ויחי אדם מאה ושלושים שנה ויולד בדמותו (בצלמו) [כצלמו] (בראשית ה ג), כיון שנולד שת, אמר אדם לבני הראשונים לא הייתי מיחס, למה שהיו למאירה, אבל לזה אני מיחס, מפני שהוא ראש תולדות, מנין ממה שקראו בענין, זה ספר תולדות וגו'.

תורה תמימה הערות בראשית פרק א הערה סה

סה) פירש הרע"ב במשנה כאן, האיש דרכו לכבוש את האשה, וכנראה רומז למ"ש במ"ר פרשה זו האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק, אבל ל"ד י"ל פשוט דקאי על כבוש הארץ במלחמה וכמ"ש בקדושין ב' ב' דרכו של איש במלחמה ואין דרכה של אשה במלחמה, ולפי פירוש זה הוי כונת הדרשא מענין לשון זה הכתוב ומלאו את הארץ וכבשוה, דאחרי ד"וכבשה" כתיב משמע דרך עליו היה הצויו של כבישת הארץ (והכבישה היא ע"י הרבוי) ולא על האשה וממילא פטורה היא מההשתדלות להרבות אנשים. ותהיה אפוא המצוה "וכבשה" התכלית להצויו הקודם "פ"ר". אבל לפי הרע"ב לא נתבאר איך נסמכה דרשא זו על זה הפסוק. וכן יתבאר לי לפי פירושנו זה מה שטרחו רבים לכוין טעם הדבר שמשונה מצות פ"ר משארי מצות שחיובם יתחל מבן י"ג שנה, ורק מצות פ"ר היא מבן עשרים, כמ"ש הרמב"ם בפ"י ס"ו ה"ב מאישות [כי אף שאמרו בן י"ח לחופה הוא רק לשיעור הראוי, אבל לעבור על מ"ע עוברים מבן עשרים]. ולפי הטעם שמבואר בזה דחיוב פ"ר תלוי במי שדרכו לכבוש במלחמה, ודבר ידוע הוא שחיוב לצאת לצבא הוא מבן עשרים שנה ומעלה, כמפורש כ"פ בתורה. - ויש פוסקים שכתבו דאף שאין האשה מחויבת במצות פ"ר בכ"ז חייבת במצות לא תהו בראה לשבת יצרה (ישעיהו מ"ה) והיא מצוה דרבנן [עיין באה"ע ס' א']. וזה יצא להם משום דחשבו מצות פ"ר ומצות לשבת יצרה לשתי מצות, אבל לא ידעתי מהיכי תיתא לומר כן, כי בודאי פשוט הדבר, דהא דלשבת יצרה הוא רק באור וטעם למצות פ"ר, וא"כ בפטור עיקר המצוה יפול גם הטעם, ובאמת ברמב"ם לא מצאתי כל רמז למצות לשבת יצרה, וכנראה ס"ל דאשה פטורה ממצות פ"ר פטור מוחלט ואפילו מדרבנן, שכן כתב בפ"י כ"א הכ"ו מאס"ב ורשות לאשה שלא תנשא לעולם או תנשא לסריס, ואם היה בזה עכ"פ חיוב מדרבנן לא היה סותם הדברים, ועוד יש ראיות לזה בכ"מ בחבורו. ואמת שמצאתי בר"ן ריש פ"ב בקדושין סברא חיובית לנשים בזה שכתב ז"ל, אף על פי שאין האשה מצווה בפ"ר מ"מ יש לה מצוה מפני שהיא מסייעת לבעלה לקיים מצותו, עכ"ל, ואף גם מצאתי קצת סמוכים לסברא זו בתוס' ר"ה ו' ב' דאע"פ שאשה לעצמה פטורה משמחת יום טוב [משום דהוי מ"ע

שהז"ג] מ"מ חייבת בשביל בעלה שא"א לו לשמוח בלעדיה, וכן כתב מעין סברא כזו בס' חרדים דמחויבים ישראלים לשמוע ברכת כהנים כדי שיוכלו הכהנים לקיים מצותם, אך אפי' א"כ הוא אין זה אלא למצוה בעלמא וגם רק לזו שהיא תחת בעלה, וגם בכלל סברא מחודשת היא, ולדעת לא שמיע לי' להרמב"ם, אחרי כי אין לה מקור בגמרא, ובכן לפי המבואר אין סברא יסודית לחיוב אשה במצות לשבת יצרה. והנה כתב המג"א בס' קנ"ג ס"ק ט' וב"ש באה"ע ס"א א' ס"ק ב' דהא דקי"ל מוכרין ס"ת להשיא יתומים - הוא הדין יתומות, משום דגם האשה מחויבת במצות לשבת יצרה, עכ"ל. והנה לפי מש"כ דאין יסוד לחיוב נשים במצוה זו, לפי"ז יתקיים הדין הקדום דאין מוכרין ס"ת רק בשביל נשואי יתומים זכרים. אך עם כ"ז יש לקיים חדושם של המג"א וב"ש אף כי לא מטעמים, והוא ע"פ מ"ש בגיטין ל"ט א' דמשום חשש הפקר התירו לשחרר שפחה אף כי עוברים בזה על עשה לעולם בהם תעבדו, יעו"ש, וכן ביתומה עניה יש לחוש לזה מכיון שאין מי שידאוג לה ולהשיג על תום דרכה מוכרין גם ס"ת כדי להשיאה:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף נט עמוד א

דאמר רבי יוסי ברבי חנינא: כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסני - לזה ולזה נאמרה. לבני נח ולא נשנית בסני - לישראל נאמרה ולא לבני נח.

מזרחי (רא"ם) בראשית פרק ד פסוק כג

אבל אינו מתיישב בעיני כלל, שכיון שידעו בבירור שאין תועלת בפריה ורביה הזאת שסופן כליה, וטעם המצוה הזאת אינה רק משום "לא תהו בראה לשבת יצרה" (ישעיהו מה, יח), אם כן אין בה קיום מצוה. ושמה יש לומר, שאף על פי כן חייבות הן לקיים את המצוה וה' יעשה את שלו, כההיא דפרק קמא דברכות דאמרי (ברכות י א) "מאי כי מת אתה ולא תחיה" (מלכים ב' כ, א), 'מת אתה' בעולם הזה, 'ולא תחיה' בעולם הבא. אמר ליה: מאי כולי האי. אמר ליה: משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה: משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו. אמר ליה: בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומאי דניחא קמיה קב"ה ליעביד", וכמו שאמר להון אדם הראשון כשקבל אותן למך לפניו. אלא שהן היו סוברות שאין לומר זה אלא במקום קיום מצות פריה ורביה, אבל אחר שקיימו אותה אין ראוי לעשות יותר, כיון שסופן כליה, וכשקבל אותן למך לאדם על זה, אמר להן [ד] אף על פי כן לא ימשכו עצמן, והשם יעשה את שלו. ואם תאמר, והלא מצות פריה ורביה אינה בכלל שבע מצות שנצטוו בני נח. יש לומר, דמשנתנה תורה בסני בטלה מבני נח ונשארה לישראל, אבל קודם מתן תורה כבר היתה המצוה הזאת נוהגת בבני נח. כדאמרינן בסנהדרין פרק ארבע מיתות (סנהדרין נט. ב): "כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסני, לזה ולזה נאמרה. לבני נח ולא נשנית בסני, לישראל נאמרה ולא לבני נח". ופירש רש"י: "לישראל נאמרה ולא לבני נח - מסיני ואילך, אף על גב דעד סיני נצטוו עליה". ואם תאמר, אי הכי למה לא נמנית מצות פריה ורביה בכלל השבע מצות שנצטוו בני נח. יש לומר, כמו שתרצו (התוס') [התם] בפרק ארבע מיתות (תוספות סנהדרין נט ב ד"ה והא) "קום עשה לא קא חשיב", ולפיכך לא נמנית בכלל השבע מצות.

תוספות מסכת פסחים דף פח עמוד א - עמוד ב

לישא שפחה אינו יכול - ואם תאמר וליתי עשה דפרו ורבו (בראשית ט) וידחה לאו דלא יהיה קדש (דברים כג) וי"ל משום דידה דליכא עשה דאפשר לה בעבד ועוד דבתחלת ביאה מיעקר לאו ולא מיקיים עשה אלא בהוצאת זרע וא"ת וימכור עצמו בעבד עברי ויהיה מותר בשפחה וי"ל בזמן שאין היובל נוהג דאז נמי אינו נוהג עבד עברי ועוד אומר ר"י דאסור למכור עצמו בעבד עברי כדאמרי' בפ"ק דקדושין (כב): "וא"ת ישא חציה שפחה וחציה בת חורין וי"ל דאתי צד עבדות ומשתמש בצד חירות ואם תאמר וישא ממזרת דממזר מותר בשפחה דבפרק האומר (שם טו). אמר רבי טרפון יכולים ממזרים ליטור כיצד ממזר נושא שפחה ומותר נמי בצד חירות דחרורי וממזרי מותרים לבא זה בזה וי"ל אי חציו עבד קדושין תופסין אתי צד עבדות ומשתמש בצד אשת איש ואי לא תפסי אם כן בעילתו בעילת זנות ובהשולח (גיטין מג.) מספקא ליה אי תפסי אי לא ועוד אור"ת דאין תקנה להרבות ממזרין ואם תאמר וישא נתינה דחרורי ונתיני מותרים לבא זה בזה וי"ל דאף על גב דממזר מותר בשפחה נתין אפשר דאסור בה דקדש ועומד הוא הממזר שנוצר מאיסור דלא תפסי קדושין ולכך מותר בלאו דלא יהיה קדש והא דאמרינן ביש מותרות (יבמות פה:) דממזרת ונתינה מרגלא ליה לפי שיכול להכשיר זרעו שישא בנו שפחה ואע"ג דנתין אסור בשפחה האי גברא לא אכפת ליה באיסור דהא קא נסיב נתינה. כופין את רבו - בחציה שפחה אין כופין את רבה אלא היכא דנהגו בה מנהג הפקר היינו משום דכשישחררה שמא לא תקיים כיון דלא מיחייבה וא"ת אמאי כופין וכי אומר לו לאדם חטא בשביל שיזכה חבירו דהמשחרר עבדו עובר בעשה וי"ל מצוה רבה שאני דלא תהו בראה לשבת יצרה כדמשני (ברכות דף מז:) גבי ר"א ששיחרר עבדו מצוה דרבים שאני.

תוספות מסכת גיטין דף מא עמוד א - עמוד ב

לישא שפחה אינו יכול - וא"ת אפי' יכול לישא שפחה הא אינו מקיים בכך פריה ורביה כדמוכח בפ' הבא על יבמתו (יבמות סב.) גבי היו לו בנים קודם שנתגייר ונתגייר דאמר הכל מודין בעבד שאין לו חיים וי"ל דאם היה יכול לקיים שבת כל דהו משום מצות פרו ורבו לחודיה לא הוה כפינן לרבו דלא מיחייב בה כיון דאנוס הוא וא"ת וליתי עשה דפרו ורבו ולידחי לאו דלא יהיה קדש (דברים כג) וי"ל דהכא אפשר לקיים שניהם על ידי כפייה ועוד דכי מיעקרא לאו לא מקיים עשה אלא בגמר ביאה דחזיא להתעבר ועוד דבדידה ליכא עשה דאפי' מפקדא אפשר לה בכיוצא בה וא"ת וימכור עצמו בעבד עברי דע"ע שרי בשפחה ואפי' אין לו אשה ובנים הא איכא למ"ד דרבו מוסר לו שפחה כנענית וי"ל דאמר באיזהו נשך (ב"מ עא. ע"ש) גר ומשחרר אין נמכרין בע"ע משום דבעינן ושב אל משפחתו וא"ת וישא חציה שפחה וחציה בת חורין כדאמרינן בפ' אותו ואת בנו (חולין דף עט.) דפרדה שתבעה אין מרביעין עליה אלא מינה וי"ל דגבי כלאים לא אסר אלא תרי מיני והנהו הוו חד מינא אבל הכא אתי צד עבדות ומשתמש בצד חירות וא"ת וישא ממזרת דצד עבדות שרי בה כדתנן בפרק האומר (קידושין טו.) יכולין ממזרים ליטור כיצד ממזר נושא שפחה וצד חירות נמי שרי בה כדתנן פרק י' יוחסין (שם טו.) חרורי וממזרי מותרין לבא זה בזה וכ"ת דאתי צד עבדות ומשתמש בא"א ישאנה באיסור בלא קדושין כמו שממזר

נושא שפחה וכמו לישא שפחה אינו יכול ואומר ר"ת דאין זו תקנה להרבות ממזרים בישראל וא"ת וישא נתינה דחרורי ונתיני מותרין לבא זה בזה בפרק י' יוחסין (שם) ועבד נמי מותר בה דאמרי' בפ' יש מותרות (יבמות פה:) ממזרת ונתינה לישראל איכא ביניהו למ"ד מפני שהוא מרגילה וזו היא מרגילתו פי' שיכול בנה ליטהר על ידי שישא שפחה וי"ל דאע"ג דאסור בנה בשפחה אינה חוששת רק שיש לו טהרה דסבורה שלא יחשב איסור כמו שהיא אינה חוששת דהא מינסבא לישראל והא דאסור נתין בשפחה טפי ממצור אף על גב דשניהם פסולי קהל דנתין אית ביה לאו דלא תתחנן אור"ת משום דבמצור לא שייך לא יהיה קדש דכולי מקדשות קאתי מאיסור דלא תפסי קדושין ואף על גב דאסור בזכר ובבהמה דנפקי נמי מלא יהיה קדש ובפרק ד' מיתות (סנהדרין דף נד:) לא שרינן אלא קדשות דאתי מיניה והא דשרי חרורי בנתיני ואסירי בשפחה אף על גב דבתרווייהו איכא לאו אור"ת דנתיני ילפינן משאר פסולי קהל כגון עמוני ומואבי ומצרי ואדומי דשרו בקהל גרים דלא אקרי קהל אבל עבדות דלאו בני קדושין נינהו לא ילפינן מיניהו.

לא תוהו בראה לשבת יצרה - הא דלא נקט קרא דפרו ורבו משום דאי הוה יכול לקיים שבת כל דהו משום מצות פרו ורבו לא הוה כפינן ליה והכא כפינן ליה כדפירשנו אי נמי נקט האי קרא משום דמוכחא דמצוה רבה היא וכן בפ' בתרא דמגילה (דף כז.) מייתי לה גבי מוכר ספר תורה ללמוד תורה ולישא אשה דקאמר שאני תלמוד תורה דאמר מר גדול תלמוד תורה כו' אשה נמי לא תוהו בראה וה"ר יצחק ברבי מרדכי מפרש דנקט לשבת יצרה משום דשייך אף בצד עבדות אבל פרו ורבו לא שייך אלא בצד חירות וכן משמע קצת בירושל' דפרקין ודפ"ק דמ"ק דאמר תמן תנן אין נושאינן נשים במועד שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אומר מפני ביטול פריה ורביה פירוש שלא ימתין מלישא עד המועד שהוא זמן שמחה ופנוי מכלום בעון קומי רבי אסי העבד מהו שישא במועד אמר להון נשמענה מן הדא יבטל והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה ואמר שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן כל שהוא מצווה על פריה ורביה אסור לו לישא במועד פירוש כל שהוא מצווה על פריה ורביה משום לשבת יצרה כגון עבד אבל אפרו ורבו ודאי לא מחייב ולפי זה בשפחה נמי שייך בה שבת והא דלא כפינן בחציה שפחה וחציה בת חורין אלא היכא דנהגו בה מנהג הפקר היינו משום כיון דלא מיפקדא אפרו ורבו שמא גם לאחר שתשתחרר לא תקיים.

כופין את רבו ועושה אותו בן חורין - וא"ת וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך דהכי אמר בפ"ק דשבת (דף ד.) גבי הדביק פת בתנור וי"ל דדוקא התם אמרינן הכי משום דפשע שהדביק סמוך לחשיכה אבל הכא דלא פשע לא וכן בפ' בתרא דערובין (דף קג:) אמר כהן שעלתה לו יבלת חברו חותכה לו בשיניו דקעביד שבות כדי שיזכה חברו בעבודה וכן בריש תמיד נשחט (פסחים דף נט.) אמר מחוסר כפרה בערבי פסחים שמביא כפרתו אחר תמיד של בין הערבים דעשה דפסח שיש בו כרת דחי עשה דהשלמה אלמא קא עברי כהני בעשה דהשלמה כדי שיזכה זה בפסח וחציה שפחה וחציה בת חורין דכפו את רבה (לעיל לח:) משום דנהגו בה מנהג הפקר אף על גב דהם פושעים כיון שהיתה מחזרת אחריהם ומשדלתן לזנות חשיבי כאונסים ועוד דמצוה דרבים שאני.

תוספות מסכת חגיגה דף ב עמוד ב

לישא שפחה אינו יכול - ולמכור עצמו לא מצי כדי לישא שפחה דהא גר אינו נמכר בעבד עברי דבעינן ושב אל משפחתו (ויקרא כה) וליכא כדאיתא באיזהו נשך (ב"מ דף עא.) ועוד מאחר דלא קיים פריה ורביה ביהדות לא נסבינן ליה כנענית לצד חירות שבו ודכוותיה מצינו בפ"ק דקדושין (דף כ.) אין לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו שפחה כנענית וא"ת ישא בת מינו ליתי צד חירות ולישתמיש בצד חירות וצד עבדות בצד עבדות דומיא דפרידה שתבעה אין מרביעין עליה לא סוס ולא חמור אלא מינה בפרק אותו ואת בנו (חולין דף עט.) וי"ל דהתם לא קפיד קרא אלא בכלאים דתרי מינים והא ליכא אבל הכא אמאן קפיד קרא אצד חירות דלא לישתמיש צד חירות בעבדות והא איתא ומטעם דשרי הרבעה שרי גם לרכוב על הפרידה ובתוספתא דמסכת כלאים (פ"ה ובירושלמי פ"ח) תניא אמר רבי איסי בן יהודה אסור לרכוב על הפרידה מק"ו ומה במקום שמותר ללבוש שתי חלוקין אסור בתערובתו מקום שאסור לנהוג שני מינים אינו דין שאסור בתערובתו אמרו ליה והא כתיב והרכבתם את שלמה בני על הפרדה (מלכים א א) אמר להם אין למדים תורה מן התקועה א"ל והא כתיב ויעש הישר בעיני ה'.

לישא שפחה אינו יכול - וממזרת לא ישא אף על גב דעבד מותר בממזרת לפי שקדש ועומד כדתנן פרק האומר (קדושין דף טו.) יכולין ממזרים ליטהר כיצד ממזר נושא שפחה וצד חירות שרי בה כדתנן פרק עשרה יוחסין (שם) שחרורי וממזרי שרו לבא זה בזה דהא י"ל דאין לנו לתקן כדי להרבות ממזרים בעולם ועוד כיון דתפסי בה קדושין אתי צד עבדות ומשתמש באשת איש ונתינה נמי לא ישא דאע"ג דממזרת ונתינה ושחרורי מותרין לבא זה בזה דהא הוה התפסת קדושין ואתי צד עבדות ומשתמש באשת איש אי נמי נתינה אסור בצד עבדות דלאו קדש ועומד הוא אף על גב דמותר בממזרת משום דלא מקרי קהל מוזהר בלאו דלא יהיה קדש (דברים כג) וא"ת וליתי עשה [דלשבת יצרה] ולידחי לאו דלא יהיה קדש וי"ל דהכא אפשר לקיים שניהם על ידי כפייה אי נמי דלא אתי עשה ודחי לא תעשה אלא כגון מילה בצרעת דבעידנא דמעקר לאו מקיים עשה אבל הכא משעת העראה עובר ליה בלאו ועשה ליכא עד גמר ביאה. לא תהו בראה - האי עשה אלים טפי מפרו ורבו כדאמר במגילה בפרק בתרא (דף כז.) מוכר אדם ס"ת לישא אשה וללמוד תורה ומייתי לא תהו בראה אבל י"מ משום דעבד לא מיפקיד אפריה ורביה דאמר היו לו בנים בעבדותו ונשתחרר לא קיים פריה ורביה ולא מילתא היא דאמר בירושלמי דמו"ק (פ"א) עבד מהו שישא אשה במועד אמר להון נשמעין מן הדין מתניתין יבטל והלא לא נברא העולם אלא בשביל פריה ורביה ואמר שמעון בר אבא משום רבי יוחנן כל שהוא מצווה על פריה ורביה לא ישא אשה במועד ועוד לישא דנקט הכא והלא לא נברא העולם אלא בשביל פריה ורביה משמע דאתרווייהו קאי והא דאמרינן לא קיים פריה ורביה היינו מטעם דבעינן זרעו מיוחס אחריו ואפילו ישראל שיש לו בן מן השפחה אינו קרוי אחריו ועוד פרו ורבו אכולהו בני נח כתיב אף לכנען.

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרשת נח פרק ט סימן א

(א) ויברך אלהים את נח ואת בניו. זה שיבן בזכות קרבנות. ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ. אחד הזכר ואחד הנקבה מצווה בפריה ורביה, אלא שהאיש מצווה יותר מן האשה, שכן מציונו באברהם אבינו, דכתיב ולקחת אשה לבני (בראשית כד ז):

ר"ן על הרי"ף מסכת קידושין דף טז עמוד א - טז עמוד ב

איכא דאמרי בהא איסורא נמי אית בה וכו' אלא כי איתמר דרב יוסף אסיפא איתמר. דמרישא לא שמעי' דמצוה בו יותר מבשלוחו דדילמא טעמא משום איסורא הוא כדמפרש דכל שיכול לקדש בעצמו וקדש על ידי שליח איסורא קא עביד שמא תתגנה עליו אבל כל שראה אותה תחלה דליכא למיחש להכי איכא למימר דאפילו לכתחלה בשלוחו אבל מסיפא איכא למילף דלעולם מצוה בו יותר מבשלוחו דבדידה ליכא למיחש שמא תראה בו דבר מגונה דאמר ריש לקיש טב למיתב טן דו ומשל הוא שהנשים אומרות על בעל כל שהוא טוב לשבת עם גופים שנים מלשבת אלמנה דטן היינו גוף ודו שנים ואפילו הכי אשמעינן מתניתין דמצוה בה יותר מבשלוחה דאע"ג דאשה אינה מצוה בפריה ורביה מ"מ יש לה מצוה מפני שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותו וכי תימא וה"נ גבי דידה איכא איסורא כי יהיב קדושיה לשלוחה ולא חזי לה אין ה"נ ומיהו מתני' בדידה קאמר שהיא מתקדשת בה ובשלוחה הלכך האי דתנא בה למצוה אשמעי' דאיסורא בדידה ליכא אבל רישא דאירי בדידה תנא בו משום איסורא:

רש"ר הירש בראשית פרשת בראשית פרק א

(כח) את שניהם בירך האלהים, ועל שניהם הטיל את מילוי ייעוד האדם. אולם, למעלה הוא אומר: "ויברך אתם אלהים לאמר" (כ"ב), ואילו כאן: "ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים". אך כבר רמזנו על כך לעיל: אצל בעלי החיים שאין להם חופש בחירה כלולה ההגשמה בעצם הברכה. הענקת הכח לפרות ולרבות גוררת אחריה את ההגשמה שבפעל. הולדת הוולדות והטיפול בהם הם מעשים טבעיים גרידא; הם הולכים ונעשים ע"י דחף היצר, שמקורו בברכת ה'; והם נעשים בהכרח של חוקיות טבעית - ככל שאר ההתפתחויות של הגוף החי. ואילו אצל האדם הופרדה הברכה מההגשמה, הענקת הכח - מניצולה למטרות ה'. ההגשמה מוטלת על האדם כתפקיד, ועליו לקיימו תוך חירות הרצון. מעשהו הטבעי של בעל החי הופך אצל האדם למעשה חרות מוסרית. והנה, ארבעת הסעיפים של תפקיד האדם - "פרו, רבו, מלאו את הארץ וכבשה" - מגלמים את כל התפתחותו המוסרית - החפשית. "פרו" - הנישואין; "רבו" - המשפחה; "מלאו" - החברה; "וכבשוה" - הרכוש:

משנה למלך הלכות מלכים פרק י הלכה ז

...הכלל העולה ממ"ש דאליבא דכ"ע עד סיני הוזהרו ב"נ על פ"ו ומסיני ואילך ניטלה מב"נ ונשארה לישראל ומ"ש התוס' ועוד פרו ורבו אכולהו ב"נ כתיב אף לכנען כוונתם היא דמלתא דפשיטא היא דעבד זה דמיירו התוס' בעבד שמל וטבל לשם עבדות שהרי הוא ישראל גמור ואף לאחר שבאו לסיני שניטלה מב"נ העבדים הם מוזהרים עליה כדן ישראל דאיך יעלה על הדעת דבשביל שניטלה מב"נ יהיו פטורים העבדים שמלו וטבלו לשם עבדות וכל עצמם של תוס' לא באו אלא לומר דהיה עולה על הדעת דמתחלה לא נצטוו העבדים בפ"ו משום דאין להם חייס וא"כ בסיני נמי נהי דנשארה מצוה זו לישראל מ"מ העבדים פטורים משום דאעיקרא דמלתא העבדים לא נצטוו בה לזה כתבו התוס' דהא ליתא דפרו ורבו אכולהו בני נח כתיב אף לכנען נמצא שמתחלה כשצוה ה' לב"נ על פ"ו גם העבדים נצטוו על מצוה זו וא"כ בסיני נהי דניטלה מב"נ פשיטא דמעבדים דמלו וטבלו לשם עבדות לא ניטלה מהם זו היא כוונת דברי התוס' בלי ספק והאריכות בזה הוא יגיעת בשר. וא"ת היכי כתבו התוס' דעבדים חייבים בפ"ו דהא קי"ל דכל מצוה שהאשה חייבת בה עבד חייב בה וכל מצוה שאין האשה חייבת אין העבד חייב בה דגמרינן לה לה מהאשה ופ"ו קי"ל דאין האשה חייבת בה וא"כ ה"ה לעבד (א"ה עיין בתוס' פרק החובל (דף פ"ח א) שכתבו דכי גמרינן בעבד לה לה מאשה היינו לחייבו במה שהאשה חייבת אבל לגורעו מאיש ולעשותו כאשה לא גמרינן ועיין מה שהקשה בס' זהב שיבה בחדושי חגיגה (דף ע"ו ב) והמעין בסוגיא דחגיגה יראה דעבד פטור מראיה מג"ש דלה לה וקרא דאת פני האדון איצטריך למעוטי חציו עבד וחציו בן חורין ואילו רש"י בפ"ק דערכין (דף ב') כתב אבל עבד גמור פטור דכתיב את פני האדון כו'. והנראה דס"ל לרש"י דכיון דלמשנה אחרונה חציו בן חורין חייב בראיה ע"כ קרא דאת פני האדון איצטריך למעוטי עבד גמור דלא הוה פטרינן ליה מג"ש דלה לה דלא נאמרה אלא לחומרא ונמצא דמסוגיא זו איכא סיעתא לדברי התוס' הנזכר לפי המסקנא ועיין במ"ש הרמ"ז בספר יום תרועה דף ח' ע"ד). הא ל"ק דלא נאמר כלל זה אלא במצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות להך מלתא אתקיש עבד לאשה מג"ש דלה לה אבל במ"ע שלא הזמן גרמא כגון פ"ו דמדינא היו הנשים חייבות אלא שגזרת הכתוב הוא שמעטם משום דכתיב וכבשוה דרך האיש לכבוש ואין דרך האשה לכבוש גבי עבדים דלא שייך האי טעמא לא ילפינן משום ג"ש דלה לה. וראיה לדברינו לחלוק זה מהא דקי"ל כל מצות לא תעשה הנשים חייבות חוץ מבל תשחית ובל תקיף וטעמא דמלתא משום דבהשחתה כתיב פאת זקנך ודרשינן ולא זקן אשתך ובל תקיף מדכתיב לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך כל שישנו בהשחתה ישנו בהקפה והני נשי הואיל וליתנהו בהשחתה ליתנהו בהקפה וכמבואר כל זה בפ"ק דקדושין וקי"ל דעבדים בהקפה ובהשחתה וכמ"ש הרב הנמוקי בשם הרמ"ה סוף מכות וכן פסק רבינו בפ"א מהל' ע"ז הלכה ב' וכו"כ הריב"ה סימן קפ"א. כללא דמלתא דכל מצות דמדינא הנשים היו חייבות כגון פ"ו דאי לא דמעטן הכתוב היו הנשים חייבות משום דהיא מ"ע שלא הזמן גרמא וכן בל תשחית ובל תקיף דאי לא קרא היו הנשים חייבות משום שהן מצות ל"ת והשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה נהי דהנשים נתמעטו העבדים חייבים ולא גמרי מנשים לענין זה. הן אמת שדברי רבינו שם הם סותרים כלל זה שכתבנו שכתב ז"ל ואשה אינה בבל תשחית לפי שאין לה זקן אינה בבל תקיף לפיכך העבדים הואיל ויש להם זקן אסורים בהקפה ע"כ וכתב שם מרן ז"ל כלומר דאע"ג דכל

מצוה שהאשה חייבת בהם עבד חייב בהן בהא עדיף מאשה משום דאשה לא אימעטא אלא מלא תשחית את פאת זקן הלכך עבדים כיון דאית להו זקן ליתנהו בכלל היקש זה ע"כ משמע דאי לאו משום האי טעמא אלא שהיתה גזרת הכתוב דנשים ליתנהו בהקפה גם העבדים היו פטורים וזהו הפך מה שכתבנו:

עוד ראיתי לדקדק בכלל זה שכתבנו דכל היכא דנתמעטו הנשים מגזרת הכתוב לא הוקשו העבדים לנשים מההיא בפ' שתי מדות (דף צ"ג) הכל סומכין חוץ מחש"ו העבד והשליח והאשה והנה פטור הנשים מסמיכה הוא משום דכתיב בני ישראל וסמך ודרשינן בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות וכדאיתא בכמה דוכתי הרי דאף מגזירת הכתוב ממעטינן נשים מסמיכה ממעטינן נמי עבדים מהיקשא דלה לה ואף על גב דבגמרא אמרינן ידו ולא יד עבדו ידו ולא יד שלוחו ידו ולא יד אשתו ומשמע דתלתא ידו איצטריכו למעט עבד ואשה שליח התם לאו למעט עבד ואשה מסמיכה דקרבתן שלהם דנשים כבר נתמעטו מסמיכה דקרבתן שלהם מקרא דבני ישראל וסמך אלא האי דידו אתא למעט סמיכת אשה מקרבן בעלה וסמיכת עבד מקרבן אדוניו וכל זה הוא מבואר בסוגיא ובדברי התוס' שם והכי דייקי דברי רבינו בפ"ג מהל' מעשה הקרבנות הלכה ח' וז"ל הכל סומכין חוץ מחש"ו ועבד ואשה וסומא ונכרי ואין השליח סומך שאין סמיכה אלא בבעלים שנאמר וסמך ידו ולא יד אשתו ולא יד עבדו ולא יד שלוחו ע"כ הרי מבואר שהם שני חלוקות ובתחלה מעט עבד ואשה מקרבן שלהם ואח"כ מעט מקרבן אחרים ומה שנתמעטו מקרבן שלהם הוא מדרשא דבני ישראל וסמך ודרשינן בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות ולפי זה קשה לפי הכלל שכתבנו דאמאי ממעטינן עבדים מסמיכה בקרבן שלהם משום היקשא דלה לה מאחר דנשים לא נתמעטו מסמיכה מקרבן שלהם אלא מגזרת הכתוב. ומיהו לזה יש ליישב עם מה שכתבו התוס' שם בפרק שתי מדות ובפ"ק דקדושין (דף ל"ו) ד"ה הקבלות דלמה לי קרא למעוטי נשים מסמיכה תיפוק לי דמ"ע שהזמן גרמא היא שהרי אינה נוהגת אלא ביום כדכתיב ביום צוותו להקריב קרבניהם ותירצו דאיצטריך קרא למיעוטי דסד"א משום דכתיב וסמך ושחט איתקש סמיכה לשחיטה מה שחיטה כשרה בנשים אף סמיכה כשרה בנשים להכי איצטריך למעוטי ע"כ וא"כ לעולם דעיקר הטעם דנשים אינם סומכות הוא משום דהוי מ"ע שהזמן גרמא שאינה נוהגת אלא ביום אלא דאיצטריך קרא דבני ישראל שלא נדחה טעם זה דמ"ע שהזמן גרמא משום היקשא דוסמך ושחט קמ"ל קרא דבני ישראל דלא נדרוש היקש זה לחייב נשים בסמיכה אף שהיא מ"ע שהזמן גרמא קמ"ל דלא אלא דלעולם נשים פטורות מסמיכה משום דהוי מ"ע שהזמן גרמא וכיון שכן נתמעטו ג"כ העבדים מהיקשא דלה לה:

טורי אבן מסכת חגיגה דף ב עמוד ב

לא לתוהו בראה. פי' התוס' במכילתין דהאי עשה אלים טפי כדאמר במגילה פרק בתרא (דף כז ע"ב) מוכר אדם ס"ת ללמוד תורה ולישא אשה ומייתי מלא לתוהו ברא', אבל יש מפרשים דעבד לא מפקד אפריה ורביה דאמר היו לו בנים בעבדותו ונשתחרר לא קיים פ"ו, ודחי התוס' דה"ט דלא קיים פ"ו דבעינן זרעו מיוחס אחריו ואפילו ישראל שיש לו בן מן השפחה אינו קרוי אחריו, ועוד פ"ו אכולהו בני נח כתיב אף לכנען. הא דכתבו דפ"ו אבני נח כתיב נעלם מהם גמר' ערוכה בפ' ד"מ (סנהדרין דף נט ע"ב) דקאמרי והרי פ"ו שנאמר לבני נח ואתם פרו ורבו ונישנית בסיני כו' ולישראל נאמר ולא לבני נח. מיהו התוס' הביאו ראייה מהירושלמי דמ"ק דקאמר עבד מהו שישא אשה במועד נשמעין מן הדין מתני' ליבטל הלא לא נברא העולם אלא בשביל פ"ו ואמ' שמעון ב"א משום ר"י כל שהוא מצווה על פ"ו לא ישא אשה במועד. מיהו הא גופא ק"ל^(כב) כיון דק"ל האיש מצווה על פ"ו אבל לא האשה ודלא כר"ב דאמר על שניהם הוא אומר פ"ו כדאמר ספ"ו דיבמות (דף סה ע"ב) והא כל מצוה שאין האשה חייבת בו אין העבד חייב דגמרינן לה לה מאשה כדאמר לקמן (דף ד') וא"כ מ"ט העבד חייב בפ"ו כיון שאין האשה חייבת. והא ל"ל כיון דמפר' התם דה"ט דאין אשה מצווה על פ"ו משום שנאמר וכבשוה איש דרכו לכבש אבל לא אשה וכיון דפטורא דאשה תלה רחמנא משום דאין דרכה לכבש מש"ה עבד שהוא איש ודרכו לכבש חייב ולית לן למגמר בהא לה לה מאשה כיון דבכבוש תלי' ועבד בר כבוש הוא משא"כ באשה. וכה"ג כתב הרמב"ם (פ"י ב מהל' ע"ז) אשה שגלחה פאת ראש האיש או שנתגלחה פטורה שנאמר לא תקיפו פאת ראשך ולא תשחית פאת זקנך כל שישנו בבל תשחית ישנו בבל תקיף ואשה אינה בבל תשחית לפיכך אינה בבל תקיף לפי שאין לה זקן לפיכך העבדים הואיל ויש להם זקן אסורים בהקפה הכי נמי כיון דלא אימעט נשים מפריה ורביה אלא משום דלאו בני כיבוש נינהו אבל עבדים דבני כיבוש הן חייבין. ואף על גב דר"י נפקא ליה התם הא דאין אשה מצווה על פ"ו מדכתיב ואני אל שדי פרה ורבה ולא כתיב פרו ורבו ולה"ט אין לחלק בין אשה לעבד דכיון דאשה פטורה עבד נמי פטור מגז"ש דלה לה מאשה. י"ל הירושלמי ס"ל כמ"ד דה"ט דאשה פטורה מפ"ו משום וכבשוה מש"ה עבד דבר כיבוש הוא חייב. ליתא דהא כבר כתבתי בפנים אהא דגמר לה גז"ש לה לה מאשה דמצו' שאשה חייבת בה עבד חייב ושאין אשה חייבת אין עבד חייב אף על גב דהאי לה גבי חצי' שפחה וחצי' ב"ח כתיב א"כ מנלן דעבד זכר פטור במצות דאין אשה חייבת בה ומכח קושיא זו פי' דמהא גז"ש לא נפקא לן כלל לפטור עבד ממצות שאין הנשים חייבות בהן אלא אי לאו גז"ש זו היינו פוטרינן לגמרי בין עבד בין שפחה מכל המצות אפי' שהנשים חייבות בהן דלכלל ישראל לא באו ואין דינם אלא כבני נח. אלא דגז"ש אתיא וגלי לן דשפחה חייבת במצוה שהאש' חייבת ומהכי נפקא ליה נמי לעבד דלא גרע משפחה, אבל לחייב לעבד במצוה שאין האשה חייבת בה אין לנו דמהיכי תיתי לן להחמיר עליו. וכיון שכן אפי' למאן דיליף לפטור אשה מפ"ו מוכבשה אף על גב דמה"ט עבד לא דמי לאשה אפ"ה מהיכא תיתי לחייבו כיון דא"א לחייבו מהא גז"ש דלה לה מאשה דהא אשה פטורה ממילא העבד פטור כמו כל בני נח דפטורין מפ"ו. וה"נ ק"ל על דעת הרמב"ם דמחייב עבד אהקפה ואהשחתה אף על גב דאשה פטורה משום דלא דמי לאשה דהא יש לו זקן. מה בכך הא כיון דא"א לן למיתי לחיובא בהא גז"ש דלה לה מאשה ממילא קאי בחזקת פטורה כמו כל בני נח ומנ"ל לחייבו ואין זה מקומו. מיהא בהא י"ל דהירושלמי ס"ל כהני אמוראי שם בגמרא דידן דאמרי הילכתא כר"י ב"ב דאשה מצווה על פ"ו א"כ עבד ושפחה נמי חייבין מהאי גז"ש דלה לה מאשה. עי"ל דהא דקיי"ל כל מצוה שנאמרה לבני נח ולא נשנית בסיני לישראל נאמר ולא לבני נח ופ"ו היא אחת שלא נשנית בסיני כדאמ' התם הא דלא נשנית לבני נח היינו מסיני ואילך דנטולה מבני נח מעתה ואין חייבין אלא לישראל בלבד כדפרש"י התם משום דפקע קדושת בני נח מסיני ואילך, מהשתא י"ל דה"מ דפקע קדושת המצוה בבני

נח גמורים שקודם סיני היה להם קדושה יותר מאח"כ. אבל מעבד לא מבעיא דלא פקע קדושתו הקודמת ע"י סיני אלא אדרבה ניתוספה להו קדושה יותר דהא נתחייבו מסיני ואילך בכל המצות כולן שהנשים חייבות כ"ש דלא פקע מהו קדושת בני נח דמעיקר, ואף על גב דבעודם בגיותן פקע מהו מ"מ כשנכנסו לקדושת עבד דישראל ונתחייבו במצות שאשה חייבת בהו כ"ש דהדרו במילתא קמיינתא של מצות בני נח. והשתא אפי' רבנן דס"ל דאשה אין מצווה על פ"ו אפי' עבד מצווה ולא דמי לאשה דאע"ג דגמר לה לה מאשה היינו לחייבו במצות שאין בני נח חייבין בהם ונשי ישראל חייבין בהו אבל לחייבם במצות שב"נ נצטווה עליהו ל"צ קרא דחייבין, ואי משום דמסיני ואילך נפטרו בני נח ממצות פ"ו היינו מפני קלות קדושתן אבל עבד מסיני ואילך אדרבה בא לידי קדושה חמורה לענין מצות כ"ש דלא פקע, וליכא למימר נשים יוכיחו דבאו לידי קדושה חמורה מסיני ואילך ואפ"ה אינן מצווין על פ"ו לרבנן. דמה לנשים דמעולם לא נצטוו על מצוה זו אפי' קודם סיני משא"כ בעבדים שנצטוו קודם סיני אינו בדין שתפקע קדושתן ע"י סיני דהא סיני קידש אותם יותר. מיהו אכתי ק"ל דא"א לומר דעבד מצווה על פ"ו הא עבד אין לו חייס ואין זרעו מתייחס אחריו וא"א לו לקיים מצוה זו כלל. ובע"כ צ"ל דהירושלמי ס"ל דהלכ' כר"י ב"ב דאשה מצווה על פ"ו והא עבד א"א לו לישא אשה אלא שפחה ובע"כ לר"י ב"ב שפחה נמי מצווה וכדתנן (קידושין דף סט ע"א) רבי טרפון אומר יכולין ממזרים לטהר כיצד ממזר נושא שפחה הולד עבד כמוהו ואינו ממזר שיחררו נמצא בן חורין. נמצא לענין פ"ו גבי עבד ושפחה אשה חמורה מן האיש לר"י ב"ב דאילו עבד אין חייב במצוה זו כל עיקר כיון דאין זרעו מתייחס אחריו ואילו שפחה כיון דזרעה מתייחס אחריה חייבת, והשתא ההיא דהירושלמי דעבד מהו לישא אשה במועד ופשט לה מדר"י דאמר כל שמצווה על פ"ו אינו נושא במועד וטעמא משום ביטול פ"ו, לאו משום לתא דידיה הוא דאינו נושא במועד הא לא שייך גביה חיוב פ"ו אלא משום לתא דידיה שהיא מצווה על פ"ו ואיכא למיגזר גבה משום ביטול פ"ו שמא תשהה עד המועד. ומהא דפי' ק"ל על הא דפי' התוס' בשם ר"ת ור"י דקאמר לישא שפחה אינו יכול והקשו לישא ממזרת דצד עבדות מותר בה כדאמרן ממזר נושא שפחה וצד חירות מותר בה דקהל גרים לא איקרי קהל ות' דאין זו תקנה להרבו' ממזרי' בישראל. והא בפ"ד דגיטין (דף מג ע"א) מיבעי' לן מי שחציו עבד וחציו בן חורין שקידש בת חורין אי קדושו קדושין או לא ואמר ת"ש מי שחציו עבד וחציו ב"ח נותן חצי קנס לרבו וחצי כופר ליורשי' ואי אמרת קדושין לאו קדושין יורשי' מנ"ל. ופי' התוס' אף על גב דירושה לאו בקידושין תליא דבנו מן הערוה יורשו אף על גב דאין קדושין תופסין בה. משמע ליה להגמ' דאם איתא דלאו בר קידושין הוא אין בנו מתייחס אחריו ולא דמי לעריות דתפסי בה קדושין לעלמא אבל האי אי לאו בר קדושין הוא בשום מקום אין הבן מתייחס אחריו דלאו זרעו מיקרי. ש"מ מהא דאי אמרת מי שחציו עבד לאו בר קדושין הוא אין הבן מתייחס אחריו ולא מיקרי זרעו והרי הוא כעבד גמור לענין זה, לפ"ז ה"נ איפכא חציה שפחה וחציה ב"ח למ"ד התם שאם נתקדשה אין קדושה קדושין כשפחה גמורה וולדה כמותה^(ג) ומטהר את ממזרים כשפחה גמורה וכדברי ר"ט דאמר ממזר נושא שפחה הולד עבד דה"ה לחצי שפחה אם נשאת לממזר למ"ד אין תופסין בה קדושין הולד עבד ואין ממזר וכיון שכן תקשה ההיא דפ"ד דגיטין בחציה שפחה וחציה ב"ח שכפאו את רבה לעשות' ב"ח בין למאי דס"ד דכריב"ב סבירא ליה דנשים נמי מצוות על פריה ורביה בין למאי דמסיק התם מנהג הפקר נהגו בה פי' כיון דא"א לה להנשא לא לעבד ולא לב"ח ולא היתה משמרת עצמה ואמאי כפאו את רבה כיון דאפשר לה להנשא לממזר ואין כאן משום ריבוי ממזרים אדרבה ממעטת אותן דשפחה מקוה טהרה לממזרים ומטהרין ע"י, ואף על גב דר"א פליג אדר"ט ואמר ה"ז עבד ממזר אפי' בשפחה גמורה כ"ש בחציה ב"ח א"כ אכתי איכא משום ריבוי ממזרים, מ"מ תקשה הא ק"ל כר"ט כדאמ' התם, ויותר מזה ק"ל מעובדא דההיא אמתא דפ"ד דגיטין (דף ל"ח) דהוי עבדי בה אינשי איסורא ואמר אביי אי לאו דאמר ר"י כל המשחרר עבדו עובר בעשה הוה כיפנא למרה וכתב לה גיטא דחירותא ורבינא אמר התם כי הא מודה ר"י משום מילתא דאסור', והשתא למה לי כולי האי הא אפשר לה להנשא לממזר ואין בו משום ריבוי ממזרים אדרבה ממעט אותן ומטהרתן וכדפי'. ודוחק לומר כיון דהתם לאו דינא קמ"ל אלא עובדא בעלמא הוה דקאמר מעשה בחציה שפחה. יש לומר דלא היה מצוי להם ממזרים לישא אותה ועוד הא פוסקי הלכות פסקו כן וקבעו הכי הלכה לדורות: (אבני מילואים)

פני יהושע מסכת גיטין דף מא עמוד א - עמוד ב

תוספות בד"ה לישא שפחה אינו יכול. וא"ת כו' הא אינו יכול לקיים בכך פריה ורביה כו' עכ"ל. לכאורה נראה דאצד בן חורין קאי דאי אצד עבדות הא משמע מדבריהם לקמן בד"ה לא תוהו דלא מיפקיד והטעם משום דקי"ל נשים לא מיפקדו אפריה ורביה וכל שאין האשה חייבת בה אין העבד חייב ואם כן ע"כ אצד חירות קאי הכא. מיהו לפי"ז נראה דפשיטא להו להתוספות דצד חירות חייב בכל המצות אף על גב דעיקר לה לה מאשה דילפינן מאו חופשה לא ניתן לה איירי בחציה שפחה וחציה בת חורין כבר הרגישו תוס' בזה בריש פ"ק דחגיגה [ד' ע"א ד"ה לא נצרכה] ותירצו דאצד עבדות קאי. ולענ"ד הטעם מדאיצטרך קרא לפטור מחגיגה מדכתיב אל פני האדון ה' למעט חצי עבד וחצי בן חורין מראיה אלמא דבשאר מצות חייב, וליכא למימר דנילף מראיה דאם כן לישתוק מיניה ונילף לה לה מאשה אלא ע"כ דבא ללמד שחייב בכל המצות, אבל מלשון הרמב"ם ז"ל בהלכות חגיגה [פ"ב ה"א] נראה להדיא דחציו עבד וחציו בן חורין פטור מכל המצות שנשים פטורות ואם כן לפי"ז ע"כ הא דחייב בפריה ורביה היינו דעבד גמור נמי חייב כמ"ש בסמוך מיהו לקמן שם אפרש מה שנראה לענ"ד דצד עבדות נמי מיפקיד אפריה ורביה ועיין בסמוך:

תוספות בד"ה לא תוהו כו' והר"י בר' מרדכי מפרש כו' עד סוף הדיבור. ונראה מפירושו דפשיטא להו דעבד ושפחה אין מצווין על פריה ורביה כיון דקי"ל דנשים לא מיפקדו וכל מצוה שאין אשה חייבת אין העבד חייב דגמרינן לה לה מאשה ולכך הוצרכו לפרש הירושלמי דאמר עבדים מיפקדו היינו לשבת יצרה ומש"ה פשיטא להו דשפחה נמי מיפקדא אלשבת יצרה דעבד ושפחה שווין למצות, וממילא דלפי"ז ע"כ פשיטא דאשה בת ישראל מיפקדא אלשבת יצרה. ולענ"ד אף שאיני כדאי להשיב קשה בעיני לומר כן דלא אישתמיט בכולא תלמודא לומר דנשים מיפקדו אפריה ורביה משום לשבת יצרה ואדרבא לקמן בפירקין [מ"ג ע"ב] ובסוף פרק הבא על יבמתו [יבמות ס"ו ע"א] מקשה הש"ס בפשיטות אמאן דאמר

נשים לא מפקדו מהיא דחציה שפחה וחציה בת חורין שכפו את רבה ואי ס"ד דאלשבת יצרה כו"ע מודו דמפקדו לא הוי מקשה הש"ס בפשיטות ומה שכתבו התוס' ליישב כאן נראה דוחק. ולולא דבריהם היה נראה לי דלמאי דקי"ל נשים לא מפקדו היינו לגמרי וממילא דשפחה פשיטא דלא מפקדא כלל, אבל עבד י"ל דכו"ע מודו דמפקדא אפריה ורביה ולא שייך למילף בגזירה שוה דלה לה מאשה אלא בדבר שהוא מגזירת הכתוב אבל מידי דתליא בסברא לא שייך למילף מאשה, כדאשכחן דאע"ג דעיקר שחרור לא ילפינן אלא מגזירה שוה דלה לה מאשה אפ"ה אשכחן [לעיל י"א ע"ב] שעבד יכול להשתחרר ע"י קבלת שטר שחרור ע"י אחרים משא"כ באשה והיינו משום דאזלינן בתר סברא דבאשה חוב הוא לה משא"כ בעבד זכות הוא וטובא אשכחן כה"ג, וכן לענין מצות אשכחן דעבד חייב למול אף על גב דלא שייך באשה, וא"כ ה"נ הא דאיתתא לא מפקדא היינו משום דאיש דרכו לכבש ואשה אין דרכה לכבש ודרך האיש לחזור על אשה וא"כ מהאי טעמא נראה דעבד דבר כיבוש הוא ודרכו לחזור על אשה ממילא דמחייב וכדאשכחן נמי לענין השחתת זקן דאע"ג דאשה אינה מצווה אפ"ה עבד מוזהר עליה כדאיתא ביו"ד (סימן ק"ע) [ס"י קפ"א סע' ז']. ועוד שהתוס' עצמם כתבו בסנהדרין (דף נ"ט ע"ב) דכל מי שהוא מצווה על עשה דפרו ורבו שייך גביה לא תעשה דהשחתת זרע ע"ש. נמצא דלפי"ז מילתא דפשיטא היא שהעבד מצווה על השחתת זרע דלענין לא תעשה הושווה אשה לאיש לכל עונשין שבתורה אלא דלא שייך השחתת זרע לענין נשים אבל בעבד פשיטא דשייך בלא תעשה דהשחתת זרע וא"כ על כרחך שייך נמי בעשה דפרו ורבו דהא בהא תליא כמ"ש התוס' שם, כן נראה לי וצ"ע ודו"ק:

מנחת חינוך מצוה א

(ג) ומצוה זו. מבואר ביבמות ס"ה ור"מ פט"ו מה"א (דב"נ אינו) [דאשה אינה] מצווה בפ"ו ועבד כנעני אי מצווה אינו מבואר בר"מ ועיין תוס' חגיגה ד"ב ע"ב ד"ה לא תהו כתבו בשם י"מ דעבד אינו מצווה על פ"ו וראי' מיבמות היו לו בנין ונשתחרר וכו' והתוס' דחו דבריהם ומביאים ראי' מן הירושלמי דעבד חייב בפ"ו והוא דיבמות היינו משום דבעינן מיוחס אחריו וז"א מיוחס אחריו ואפי' ישראל שיש לו בן מן השפחה אינו קרוי מיוחס אחריו ועוד דפ"ו אכולהו ב"נ כתיב אפי' לכנען א"כ דעתם דעבד חייב בפ"ו ודבריהם סותרים למ"ש בגיטין (דף מ"א ע"ב) ד"ה לא תהו שם מביאים ראי' מן הירושלמי דעבד אינו מצווה על פרי' ורבי' רק על שבת וכבר הרגיש בזה בספ"י והנה הא דלשיטת התוס' חגיגה עבד חייב בפ"ו אף דאשה פטורה ומבואר לקמן בגמרא דכל מצוה שהאשה חייבת העבד חייב וכל שאין האשה חייבת אף עבד פטור דילפינן לה לה מאשה ע' משנה למלך פ"י מה' מלכים ה"ד באמצע הדיבור ובספ"י גיטין ובטו"א שם והמ"ל כתב דכלל זה אינו אלא במ"ע שהז"ג דעבדים כנשים אבל במ"ע שאהז"ג או בל"ת דהנשים חייבים רק דאמעיתו מחמת גזה"כ כמו כאן ובהשחתת זקן לא אמעיטו רק נשים ולא עבדים ובפ"י וטו"א כתבו ג"כ דכיון דנשים לא אמעיטו רק דאין דרכם לכבוש ע"כ עבדים שדרכם לכבוש חייבים וכן בזקן ע' בדבריהם ומראה מקום אני לך והטו"א דחה זה דאי לאו הג"ש דלה לה הי' עבד פטור ממצות דלא בא לכלל ישראל והג"ש הוא לחייב העבד א"כ במצות שאין הנשים חייבות בין מגזה"כ או מסברא כמו כאן עכ"פ מנלן לחייב עבדים ועיין בט"א שכתב כיון דעד מ"ת גם הגוים מחויבים אלא דלא נשנית וניטלה מהם בסיני אבל עד סיני היו חייבים א"כ נהי שניטלה מעו"ם דפקעה קדושתם אבל עבד דאתוסף עליו קדושה להרבה מצות לא פקעה ממנו המצוה שנצטוה מתחלה אף על פי שהנשים פטורים שהם אינם חייבין בשום פעם במצוה זו אבל עבד שהי' חייב בה קודם מתן תורה וכעת נתוסף עליו קדושה לא פקעה ממנו המצוה דמעיקרא ומאשה לא ילפינן אלא לחיבים במצות שב"נ פטור ונשים חייבין גמרינן ל"ל לחייבן אבל מצוה שב"נ הי' חייב מתחלה רק שניטלה ממנו ועבד דנתוסף עליו קדושה לא נפקע ממנו וחייב בה בלא הג"ש. וזה כוונת התוס' דפ"ו לכולהו נאמר אף לכנען ותמה מהרש"א הא לא נאמרה ונשנית וקי"ל בסנהדרין דאין ב"נ מצווה ובאמת כוונתם דעד מ"ת היו כל ב"נ מצווים ונהי דניטל מהם אבל עבד שמל וטבל ויש לו קדושת ישראל לא ניטלה ממנו וכ"פ דבריהם המ"ל אך לא נחית לחילוק ולתרץ הקושיא כמו הט"א דע"כ ל"ל לאשה וגם הט"א בתחלת דבריו דחה דברי התוס' שכתבו לכולהו וכתב דאשתמיטייהו ש"ס דסנהדרין דאין ב"נ מצווה ובאמת לפמ"ש לחלק בסוף זהו גופא כוונת התוס' ועיין בנודע ביהודה מהדו"ת חח"מ סי' י"א ובמשנה למלך שם אך בס' הנ"ל הניח בצ"ע האיך העבד חייב בפ"ו כיון דאין לו חייס ואין הבנים מתייחסים אחריו כלל ע"כ פירש הירושלמי בדרך אחר ובאמת היא לכאורה צ"ע דהא התוס' בעצמם כתבו קודם לזה דאם ישראל יש לו בן מן השפחה אינו מקיים פו"ר דאין זרעו מיוחס אחריו א"כ איך העבד חייב הא אין לו חייס אך לפמ"ש"ל דאף דאין מתייחס אחריו מ"מ אם הם נחשבים כבניו לא אכפת לן אם לא נתייחס אחריו א"כ בשלמא ישראל דיש לו בן מן השפחה דאינו בנו כלל לענין אם הוולד נשתחרר מותר בקרובות אביו וכן אביו מותר באשתו וכן עבד שהי' לו בנין בעת עבדותו מן השפחה ואח"כ נשתחרר דאין להם קורבה דשאר כלל וכמבואר בר"מ פט"ו מה"א ב הלכה י"א עכו"ם שנתגייר ועבד שנשתחרר הרי הם כקטן שנולד וכל שאר בשר שהיו לו בעודו עכו"ם או שהוא עבד אינו ש"ב וכו' ואינו חייב על אחת מהם מטעם ערוה והוא מהש"ס סנהדרין ויבמות א"כ אפשר דוקא בנשתחררו אין להם ש"ב דכקטן שנולד דמי אבל כ"ז עבדותו שאם יש להם בנין אפשר דיש להם קורבה דשאר וא"כ הבנים בניו ואף על גב דאין להם חייס מ"מ מקיים פ"ו אך באמת ז"א דמבואר בר"מ שם הי"ז העבד מותר באמו ובבתו וכו' שכבר יצא מכלל ב"נ ואין העריות האסורות על העכו"ם אסורות לו ולא בא לכלל ישראל כדי שיאסרו עליו העריות האסורות על הגרים עכ"ל ובהי"ח כתב יראה לי שאם בא העבד על הזכר או על הבהמה יהרגו וכו' וע"ש בהשגות ובמ"מ דגם א"א אסורה עליו דהוא אינה מחמת קורבה וכן זכר ובהמה ע"ש ומדלא משכחת לה להר"מ שיהי' העבד מוזהר על עריות רק בזכר ובהמה מבואר להדיא דשום קורבה ל"ש בעבד אפי' מה שהוליד בשעת עבדותו דאל"ה משכחת לה עריות כמו בישראל בת ואם ואחות וכדומה א"כ מבואר בהדיא מדבריו דאין הבנים נחשבים כלל בניו והד"ל קושית הטו"א.

...והתוס' י"ל דס"ל כרש"י ור"ן הנ"ל ע"כ כתבו שפיר דעבד חייב בפ"ו כיון דבנו הוא ול"ד לישראל שבא על השפחה דאינו בנו כלל ע' תוס' יבמות שם ד"ה הכל מודים וכו' כתבו ואם נשתחרר לא קיים פו"ר היינו כיון דנשתחרר כקטן שנולד דמי וגם כיון שלא היה לו חייס בעבדותו אבל בלא נשתחרר נהי שאין לו חייס ממנו בנו הוא לכ"ד ע"כ קיים פו"ר ומש"ה חייב

בפ"ר. וראיתי להר"מ פ"ה מממרים ה"ט כתב אבל בנו הבא מן עכו"ם או שפחה א"ח לא על אביו ולא על אמו וכן גר שנתגייר וכו' לענין קללה והכאה ע"ש ועיין כ"מ שכתב ומ"ש רבינו דאינו חייב על אמו הוא לפי שאם עדיין לא נשתחררה אין דינה כישראלית ואם נשתחררה והבן לא נשתחרר או הבן נשתחרר והיא לא נשתחררה ה"ל כקטן שנולד ופטור כמו גבי גר וכו' א"נ דיליף רבינו ממ"ש בסמוך דכל שאינו חייב על אביו אינו חייב על אמו ולא הבינותי ל"ל לחפש טעם לדברי רבינו דבעדיין לא נשתחררה אין דינו כישראלית וכו' א"נ דיליף וכו' הרי בלא"ה שפתי הר"מ ברור מללו כיון דסובר כאן גבי עריות דאינו שייך אצלו שום שאר כלל א"כ אף דדינה כישראלית דחייבת בכל המצות מ"מ לא הוי בנה כלל ומותר לישא אותה אם כן ודאי א"ח לא על הכאתה ולא על קללתה ומ"ש הר"מ אח"ז אבל העבד וכו' יבואר במקומו אי"ה ואכ"מ להאריך:

ערוך השולחן אבן העזר הלכות פריה ורביה סימן א

סעיף א

כשברא הקדוש ברוך הוא את עולמו וברא את האדם זכר ונקבה כתיב [בראשית א, כח] ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה וכן אחר המבול בירך את נח ובניו כמש"כ [שם ט, א] ויברך אלקים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ כי רצון הקדוש ברוך הוא בהרבות מין האנושי לישבו של עולם כמו שאמר הנביא לא תהו בראה לשבת יצרה [ישעי' מ"ה] ובעת שגלו ישראל לבבל שלח להם הנביא ירמיה [כ"ט] קחו נשים והולידו בנים ובנות כלומר אל תאמרו כיון שאנחנו בגלות למה לנו להרבות זרע אלא אתם מחוייבים לעשות המצוה ככל אשר צונו ד' אלקינו וד' יעשה בנו כרצונו ומצות עשה על כל איש ואיש מישראל לישא אשה ולקיים מצות פריה ורביה ולכן שנה הכתוב לנח אחר הברכה דפרו ורבו וצוהו אותו ואת בניו בפקודת התורה ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה והפסוק הזה הוא למצוה והראשון לברכה [רש"י] ומצוה רבה הוא עד למאד מפני שבה תלוי קיום וישוב העולם ולכן אפילו מי שקיים המצוה ומתו בניו חייב לישא אשה ולהוליד עוד הפעם כמו שיתבאר והטעם מפני שהמצוה היא משום לשבת יצרה וכיון שמתו הרי לא קיים את השבת [יבמות ס"ב א] ולפיכך חזקיהו כשלא רצה לישא אשה ולהוליד בנים מפני שראה ברוח הקודש דנפקי מיניה בני דלא מעלי הגיד לו הנביא בשם ד' כי ימות בעוה"ז ולא יחיה לעוה"ב וכך א"ל בהדי כבשי דרחמנא למה לך את מאי דמיפקדית איבעי לך למיעבד ומאי דניחא קמי דקב"ה ליעביד [ברכות י' א] וזה שמצינו לרז"ל שאמרו דמיום שרבו הגזירות היה מהראוי שלא לישא נשים ולא להוליד בנים [סוף פרק חזקת הבתים] וזהו על דרך ההתאוננות כדי להרבות בתפלה ותחנונים וכל הפוסקים לא הביאו זה מהטעם שכתבנו וכ"כ רבינו הב"י בתשו' [סי"ד] ועוד דבשם היו הגזירות להעביר על דת כמבואר שם ואף גם זה הוא רק למי שקיים מצוה פריה ורביה [תוס'] וכך אמרו חז"ל [יבמות ס"ג] דכל מי שאינו עוסק בפו"ר כאלו שופך דמים שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך וסמיך ליה ואתם פרו ורבו וכן הוי כאלו ממעט הדמות שנאמר כי בצלם אלקים עשה את האדם וכתוב בתריה ואתם פרו ורבו וגורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר להיות לך לאלקים ולזרעך אחריו בזמן שזרעך אחריו שכינה שורה אין זרעך אחריו על מי תשרה על העצים ועל האבנים בתמיה [שם ס"ד א] וכל השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה בלא שלום ובלא תורה ובלא חומה ולא נקרא אדם כלל שנאמר זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם דאיש בלא אשה הוא פלג גוף וכיון שנשא אשה עונותיו מתפקקין ונסתמין שנאמר מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מד' [משלי י"ח] מפני שמתרחק אז מהרהורי עבירה והוא קשור לביתו לפיכך מפיק רצון מד' והקב"ה קראה להאשה עזר כדכתיב [שם ב, יח] לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו:

סעיף ב

האשה אינה מצווה על פריה ורביה דהחייב מהמצוה הוטל רק על הזכר דכיון דברכת אדם הראשון כתיב פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה ובנח לא כתיב וכבשוה לדרשא הוא דאית לומר שהחייב מוטל על מי שדרכו לכבוש את הארץ והוא הזכר ולא הנקיבה שאין דרכה לצאת למלחמה ולכבוש ועוד דהקב"ה אמר ליעקב אבינו [שם לה, יא] אני אל שדי פרה ורבה ולא אמר לשון רבים פרו ורבו ש"מ דרק עליו לבדו מוטל החייב [שם ס"ה ב] וזה שנאמר באדם פרו ורבו לשון רבים זהו לברכה ולא למצוה [תוס'] ובנח שכתוב בלשון רבים משום דאנח ובניו קאי כמפורש בקרא ולכן דקדק לומר ואתם פרו ורבו כלומר דהחייב הוא על נח ובניו כדכתיב ברישא דעניינא ויברך אלקים את נח ואת בניו ולמעט הנשים אף על גב דבהכרח הוא שגם הן יוכלו בהברכה דהציווי לצאת מן התבה היה גם על הנשים כדכתיב שם בראש הפרשה ואת כל היוצא מן התיבה בירך כמו שבירך לאדם ואשתו דהברואים הראשונים היו בהכרח שגם הנקיבות יוכלו בהברכה כיון שמהם הושתת העולם ובלעדיהן א"א לפרות ולרבות ואף אם על האשה הראשונה היה ציווי שתפרה ותרבה אין למידין ממנה לדורות דאז לא היה באפשרי לאדם לקיים המצוה בלעדה וכן נח ובניו בלא נשותיהן כיון שהיו יחידים בעולמם אבל אח"כ אף שאין החייב מוטל על הנקיבות מ"מ כל זכר ימצא לו בת זוגו דכך הטביע הקדוש ברוך הוא בהן דיותר ממה שהאיש רוצה לישא האשה רוצה להנשא ויש לפרש פירושא דקרא הכי פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה כלומר עתה אני מצוה לשניכם לפרות ולרבות עד שתמלאו את הארץ במין האנושי ואז יהיה החייב על מי שדרכו לכבוש וכן בנח אמר להם בהברכה פרו ורבו ומלאו את הארץ שעתה החייב גם על הנקיבות עד שתמלאו את הארץ ואח"כ ואתם פרו ורבו כלומר רק אתם ולא הנקיבות ולכן ביעקב שכבר היה העולם מלא א"ל בלשון יחיד פרה ורבה וכן ירמיה הנביא כששלח לבני הגולה שלח להזכרים שיקחו נשים כי רק עליהם החייב מוטל ולא על הנקיבות:

סעיף ג

כתב רבינו הרמ"א בסעי' י"ג דאף שאין האשה מצווה על פו"ר מ"מ י"א שלא תעמוד בלא איש משום חשדא עכ"ל ובתוספתא יבמות פ"ח מבואר דאשה מותרת לישב בלא איש וכ"כ הרמב"ם בפכ"א מאיסורי ביאה שיש רשות לאשה שלא תנשא לעולם או תנשא לסריס ע"ש אמנם בפט"ו מאישות כתב שמצות חכמים היא שלא תשב אשה בלא איש שמא תחשד ע"ש אמנם הכל לפי הענין דבמקום דלא שייך חשדא לא חיישינן לזה [רלנ"ח] ועוד דמדינא ודאי דאין כופין אותה אך עצה טובה היא שלא תשב בלא איש להרחיק א"ע מן החשד [באה"ט]:

סעיף ד

יש מהגדולים שכתבו שהאשה אף שאינה מצווה על פו"ר מ"מ חייבת בלשבת יצרה ואין עיקר לדברים הללו דכל עיקר מצות פו"ר הוא מטעם שבת כמ"ש בסעי' א' והנשים כיון שלא נצטוו על פו"ר ממילא דלא נצטוו על לשבת יצרה וכן מוכח מדברי הרמב"ם שהבאנו בסעי' ג' ומכל הפוסקים שאין שום חיוב מוטל על האשה. וראיה ברורה לזה ממה שאמרו חז"ל דאם המניעה מהאיש שאינו יכול להוליד אין האשה יכולה לכופו שיגרשנה כמ"ש בס"י קנ"ד ואם נאמר דהיא מיפקדת אשבת למה לא תוכל לכופו וכן אמת שרבותינו בעלי התוס' כתבו דאשה שייך נמי בשבת [גיטין מ"א: וב"ב י"ג א] אבל אין כוונתם שמחוייבות בשבת אלא דשייכות בשבת ובדאי כן הוא שגם הן מרבים בישובו של עולם וקרא דלשבת יצרה אינו צווי אלא סיפור דברים דהקב"ה ברא עולמו לשיתיישבו בה בני אדם וגם נשים בכלל וזהו שאמרו רבותינו שם לענין חציה שפחה וחציה בת חורין שאינה יכולה להנשא לא לעבד ולא לבן חורין דאלמלי היינו בטוחים שתנשא לאיש היינו כופין את רבה שישחררה ולא יעכב ישובו של עולם אלא משום דאין אנו בטוחים שתנשא כיון שאינה מצווה לפיכך לא כפינן לרבה ע"ש ומזה גופה ראה שאינה מצווה על כלום דאל"כ איך כתבו שאין אנו בטוחים שתנשא אלא העיקר כמ"ש דודאי מי שעל ידו יש עיכוב בישובו של עולם כמו זה הרב שיש לו עבד או שפחה חצי בן חורין דמהדרינן לראות שתהא ביכולתם להרבות בישובו של עולם כמ"ש ביו"ד סי' רס"ז אף שאין מוטל חיוב עליהן וזה שכתבו שם דלשבת יצרה מצוה רבה הוא אין הכוונה דהוא מצוה המוטלת על אדם זה דהמצוה היא פריה ורביה ומי שנצטוה עליה אלא משום דטעם פו"ר הוא משום שבת כמ"ש ורצון הקדוש ברוך הוא להרבות ישוב עולמו לכן מחוייבים ב"ד לראות שלא יהיה עיכוב בדבר הגדול הזה אף מי שלא נצטוה על פו"ר:

סעיף ה

כתב בשאלות דרב אחאי גאון פ' ברכה וז"ל דמחייבין דבית ישראל למינסב נשי ואולודי בני ומיעסק בפריה ורביה דכתיב קחו נשים והולידו בנים ובנות ולא מיבעיא ישראל אלא אפילו עובדי כוכבים מיפקדי אפריה ורביה דכתיב ואתם פרו ורבו עכ"ל ובפ' נח כתב ג"כ דמחייבין דבית ישראל למינסב נשי ואולודי בנין וקיומי פריה ורביה וכו' עכ"ל ולא כתב שם דעובדי כוכבים מיפקדי אפ"ר ואין מצות פו"ר בין מצות בני נח וכך אמרו חז"ל מפורש [סנה' נ"ט ב] וכ"כ כל הפוסקים ונ"ל דגם הגאון אין כוונתו לחיוב גמור דבכאן לא איירי בקיום המצוה שכבר כתבה בפ' נח ולכן כתב שם לקיומי פו"ר ובכאן כתב ומיעסק בפו"ר ועוד דאם כוונתו לקיום המצוה למה הביא קרא דירמיה ולא קראי דתורה אלא כוונתו אמנהגו של עולם ועל רצון הקדוש ברוך הוא בישוב עולמו וכדמסיק שם דאף מי שקיים פו"ר ישא אשה בת בנים דזהו ודאי אינו מצות עשה של תורה אלא להרבות בישובו של עולם ובהו ודאי דכל מין האנושי שוה בזה ואף דאין המצוה מוטל על האיש הפרטי אבל על כלליות מין האנושי חייל להרבות בישובו של עולם כרצון הקדוש ברוך הוא שבירך את אדם ואת נח ובניו בברכת פו"ר ואח"כ הזהירם לומר ואתם פרו ורבו כלומר זה רצוני ועל ישראל נקבעה מצוה זו על כל אחד מישראל לקיים מצוה זו כמו שנצטוו על כל המצות אבל עובדי כוכבים שלא נצטוו בכל המצוות כולם לא נצטוו גם בזה שיהא החיוב על כל אחד מהם אלא על כלל האומה היתה ברכת ד' שיפרו וירבו ורצונו יתברך שיתעסקו בשבת עולמו וכמ"ש בסעי' ד' לענין נשים ולכן הביא קרא דירמיה שהנביא לא הזהירם על מצות אלא משום שרפו ידיהם בהגלות אמר להם שלא ירפו מקיום העולם ושיקחו נשים ויולידו בנים ובנות וכמו כן ראוי לומר לכל מין האנושי [ומפרשי השאלות נדחקו בזה ע"ש] וכן אמרו חז"ל [יבמות סב ב] בני נח בני פריה ורביה נינהו ולא קאמר שנצטוו אלא כלומר ששייכים בפו"ר בקיום העולם שזהו רצון הקדוש ברוך הוא [וזהו כוונת רש"י שם] וזהו כמו שאסרה התורה לסרס כל בעל חי כמ"ש בס"י ה':

סעיף ו

עבדים אינם מצווים על פו"ר ויש מרבותינו דס"ל דמצווים [תוס' חגיגה ב' ב] וכתבו הטעם דפרו ורבו אכולהו בני נח כתיב אף לכנען עכ"ל וביאור דבריהם דאע"ג דמסיני ואילך לא נשאר החיוב רק על ישראל מ"מ עבדים שחייבים במצות כאשה עליהם נשאר החיוב ואף דאשה פטורה זהו מפני שאינה בת כיבוש וזהו כמצות מילה שחייב העבד [מל"מ פ"ב ממלכים] וזהו שכתבו אף לכנען מפני שעליו נאמר [בראשית ט, עה] עבד עבדים יהיה לאחיו. ודע דכלל גדול יש בזה דאפילו אותם שאין עליהם חובה לקיים מצוה זו מ"מ כשמקיימים פו"ר מצוה קעבדי ומצוה לגבי חובה רשות קרי לה וראיה לזה ממדרש תנחומא פ' נח שכתב דהאיש מצווה על פריה ורביה יותר מן האשה אלמא דבה נמי יש מצוה אלא שאין עליה חוב לקיים ולכן בהיו לו בנים בהיותו עובד כוכבים אינו מצווה עוד על פו"ר כמו שיתבאר מפני שגם בזה יצא י"ח אף שלא נצטוה בה לחיובא [ועי' ר"ן רפ"ב דקדושין ומתורץ קושית אנשי שם ועמ"ש בס"י ל"ו סעי' ב]:

סעיף יט

היו לו בנים בהיותו כותי ונתגייר ה"ז קיים פו"ר ואף על גב דקטן שנולד דמי מ"מ כיון דגם הם בני פריה ורביה נינהו [גמ'] אף על פי שלא נצטוו מ"מ הרי בכלליותם יש עליהם כמו חובה ליישב העולם שזהו רצון ד' בברכתו לאדם ולנח כמ"ש בסעי' ה' ועיקר הפריה ורביה הוא משום לשבת יצרה וכיון שעשה שבת בעולם שוב לא נתחייב במצוה זו וזה שכתבנו שקיים פו"ר אין הכוונה שקיים מצות עשה זו אלא כלומר שקיים פו"ר שעתה אינה מוטלת עליו מצות פו"ר אבל אם היו לו בנים בהיותו עבד ונשתחרר אפילו נשתחררו הוא והם לא קיים מצות פו"ר משום דבעבד אין הבנים מתייחסין אחריו משא"כ בכותי בניו מתייחסים אחריו:

סעיף כ

וכתבו הרמב"ם והטור דמיירי כשנתגיירו האב והבנים וכתבו המפרשים דאל"כ ודאי דהם אינם עולים לו לקיים מצות פו"ר [הה"מ וב"י] וי"א דגם בנתגייר לבדו קיים פו"ר [ב"ש בשם מהרי"ל] וכן משמע מכמה גדולי ראשונים ובאמת כיון דהוי קטן שנולד מה מועיל לדברי הרמב"ם והטור אף אם הבנים נתגיירו אלא ודאי דיצא ידי פו"ר גם מקודם וא"כ בכל ענין יצא ועוד דבש"ס [בכורות מ"ז ב] מבואר להדיא דאדרבא כשנתגיירו אין להם יחס זל"ז [הגר"א] ונ"ל דאין כאן מחלוקת

וגם הרמב"ם והטור מודים דגם בנתגיר לבדו אינו מצווה עוד על פו"ר כיון דמעיקרא בני פו"ר נינהו אף שלא נצטוו וכמ"ש אלא שמ"מ הרי לא קיים המצות עשה כמו שבארנו דבודאי בסיני כשנצטוו ישראל על מצוה זו פשיטא שהיתה המצוה שיולידו אותם הנכנסים תחת כנפי השכינה אבל אם גם הבנים נתגירו פסקו דקיים מ"ע זו והטעם אף שאין מתייחסין עתה אחריו מ"מ מקודם הרי התייחסו אחריו ובכלליותם בני פו"ר נינהו ועסק בישבו של עולם ועתה נכנסו תחת כנפי השכינה הרי ממש קיים המצוה אבל בלא זה נהי דאינו מצווה עתה מ"מ גם המצוה לא קיים [ואתי שפיר כל מה שהקשו]:

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כז עמוד א

תא שמע דאמר רבי יוחנן משום רבי מאיר: אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה, ולישא אשה, שמע מינה: תורה בתורה שפיר דמי. - דלמא שאני תלמוד, שהתלמוד מביא לידי מעשה. אשה נמי - +ישעיהו מ"ה+ לא תהו בראה לשבת יצרה, אבל תורה בתורה - לא.

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יג עמוד א

והא תניא: הולכין ליריד של עובדי כוכבים, ולוקחין מהם בהמה עבדים ושפחות, בתים ושדות וכרמים, וכותב ומעלה בערכאות שלהן, מפני שהוא כמציל מידם; ואם היה כהן - מטמא בחוצה לארץ לדון ולערער עמהם; וכשם שמטמא בחוצה לארץ, כך מטמא בבית הקברות. בבית הקברות סלקא דעתך? טומאה דאורייתא היא! אלא בית הפרס דרבנן. ומטמא ללמוד תורה ולישא אשה, א"ר יהודה: אימתי? בזמן שאין מוצא ללמוד, אבל בזמן שמוצא ללמוד - אינו מטמא; רבי יוסי אומר: אפילו בזמן שמוצא ללמוד - יטמא, לפי שאין אדם זוכה ללמוד מכל, א"ר יוסי: מעשה ביוסף הכהן שהלך אחר רבו לצידן ללמוד תורה;

תוספות מסכת עבודה זרה דף יג עמוד א

ללמוד תורה ולישא אשה - פירוש ודעתו לחזור לא"י דאילו אין דעתו לחזור אמר בכתובות פ"ב (דף קיא.). אחיו של זה נשא (אשה) [עובדת כוכבים] ומת ברוך המקום שהרגו וזה ירד אחריו לחוצה לארץ ודוקא בהנך מצות שהן חשובות ללמוד תורה שגדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה ואשה נמי דכתיב (ישעיהו מה) לא תהו בראה אבל לשאר מצות לא והכי משמע פ"ד דמגילה (דף כז). אבל בשאלות דרב אחא מפורש הנך דקילי וכ"ש לשאר מצות שהם חשובות.

שולחן ערוך אבן העזר הלכות פריה ורביה סימן א

סעיף ב

ב (א) <ב> אין מוכרין ספר תורה, אלא כדי ללמוד תורה ולישא אשה.

סעיף יג

אשה אינה מצווה על פריה ורביה. (ועיין בסימן קנ"ד. ומ"מ לה) יש אומרים דלא תעמוד בלא איש [כג] משום חשדא (הגהות אלפסי פרק הבא על יבמתו בשם א"ר).

שולחן ערוך אורח חיים הלכות בית הכנסת סימן קנג

סעיף ו

* מוכרים בהכ"נ, וכן שאר דברים שבקדושה (כג) ואפי' ס"ת, <ד> להספקת תלמידים (כד) ט או להשיא יתומים בדמיו.

מגן אברהם סימן קנג ס"ק ט

ט (פמ"ג) (מחה"ש) להשיא יתומים בדמיו - וה"ה יתומות (ר"מ אלשקר סי' מ"ב כ"ה) וכן נ"ל מוכח מדקאמר הגמ' הטעם משום לא תהו בראה לשבת יצרה ולא קאמר משום פרו ורבו אלא דפרו ורבו לא שייך באשה משא"כ לשבת יצרה וכמ"ש התוס' בגיטין דף מ"א ע"ב כנ"ל דלא כמ"ש בחמ"ח סימן א' והארכתי בזה בתשו' וה"ה דמוכרין ס"ת לפדיון שבויים (ב"י ב"ד סימן רנ"ב וש"כ דלא כדרישה):

מחצית השקל אורח חיים סימן קנג ס"ק ט

(ט) להשיא כו'. והוא הדין יתומות. דסלקא דעתך אמינא כיון דנשים אין מצוות על פריה ורביה לא הותרה המכירה לצורך נישואיהן, קא משמע לן: הטעם. דהותר למכור לצורך נישואי אשה: פרו ורבו. דהוא דאורייתא, מה שאין כן לא תהו כו' הוא דברי קבלה:

חלקת מחוקק סימן א ס"ק א

(א) אין מוכרין ס"ת וכו' - בש"ע בא"ח סימן קנ"ג פסק דמותר למכור ס"ת להספקת תלמידים או להשיא יתומים בדמיו והיא מדברי הריב"ש הביאו הב"י (שם בסי' הנ"ל וסיים הריב"ש בדבריו) דהוי דומיא דללמוד תורה ולישא אשה ולפ"ז דוקא יתום שרוצה לקיים פ"ו ואין סיפוק בידו אבל בשביל יתומה אין מוכרין (דאשה אינה מצווה על פ"ו כדפסק בסי' זה סעיף י"ג) ושאר פרטי דין זה אם אין לו מה לאכול או למצות פדיון שבויים וכן אם יש חילוק בין ס"ת של יחיד לשל רבים עיין ב"ד סי' ר"ע וסי' רפ"ב ובא"ח סי' קנ"ג ואין כאן מקום להאריך בדין מכירת ס"ת:

בית שמואל סימן א ס"ק ב

ב אין מוכרין ס"ת אלא כדי ללמוד תורה - בכלל זה איתא הספקת תלמידים ובכלל לישא אשה איתא להשיא יתומים כמ"ש בא"ח סי' קנ"ג ושאר ספרים נמי אסור למכור כמ"ש ב"ד סי' ר"ע, וכתב בחלקת מחוקק דוקא משום מצות פריה

ורביה מוכרים ספר תורה אבל להשיא יתומה אין מוכרים כי היא אינה מצווה על פו"ר אלא דוקא להשיא יתום מוכרים משום פו"ר מיהו למ"ש לקמן דמוכרים ס"ת לקיים לערב אל תנח י"ל להשיא יתומה נמי מוכרים ס"ת לקיים לשבת יצרה דאשה נמי מצווה על שבת כמ"ש בתו' ב"ב דף י"ג ובתוספת גיטין דף מ"א ונכלל נמי בכלל לישא אשה היינו אפילו אם כבר קיים פו"ר כן מוכרים להשיא למי שקיים פו"ר או להשיא יתומה וכ"כ במ"א סי' קנ"ג מיהו מ"ש סו"ג בהג"ה בשם הש"ג אשה אל תשב בלא בעל משום חשד משמע דאינה מצווה על שבת וכן משמע בתו' ריש חגיגה גם בתו' הנ"ל לא כתבו את זאת דאשה מצווה על שבת אלא לחד תירוץ ועיין בתשו' רד"ך כתב נמי האשה מצווה על שבת ועיין באו"ח יחיד שיש לו ס"ת ורוצה למכור ולעשות במעות מה שרוצה:

ט"ז אבן העזר סימן א ס"ק ב

סעיף ב (ב) אין מוכרין ספר תורה - בכלל ללמוד תורה איתא הספקות התלמידים ובכלל לישא אשה להשיא יתומים ויתומות משום דאשה מצווה נמי לקיים שבת יצרה כן כתב מג"א באו"ח סימן קנ"ו ס"ק ג' ודלא כחלקת מחוקק. ושאר ספרים אסור נמי למכור כמ"ש ביו"ד סימן ע"ד וכתב ב"ש מיהו מ"ש סו"ג בהג"ה בשם הג"א אשה לא תשב בלא איש משום חשד משמע דאינה מצווה על שבת וכן משמע בתוס' ריש חגיגה גם בתוס' דגיטין דף מ"א ובתוס' בבא בתרא דף י"ג לא כתבו זאת דאשה מצווה על שבת אלא לחד תירוץ עכ"ל ולא מפיו אנו חיינין שקיצר במקום שהיה לו להאריך איך משמע כן בתוס' שזכר וכאשר נפרש פי' התוס' לא יהיה כדבריו דגם לשאר תירוצי התוס' לא יהיה משמע כלל דאשה אינה מצווה על שבת וז"ל התוס' דגיטין שם ע"ב בד"ה לא תוהו בראה אלא לשבת יצרה הא דלא נקט קרא דפרו ורבו משום דאי הוי יכול לקיים שבת כל דהוא לא הוה כייפינן ליה משום פרו ורבו והכא כייפינן ליה כדפרישנא לפום רהטא פרושא הוא כך דבדף הנ"ל ע"א הקשו התוס' בד"ה לישא שפחה אינו יכול וא"ת אפילו יכול לישא שפחה הא אינו מקיים פו"ר כדמוכח ביבמות דף ס"ב דעבד אין לו חיים וי"ל דאם היה יכול לקיים שבת כל דהו משום מצות פרו ורבו לחודיה לא הוה כפינן לרבו דלא מחויב בה כיון דאנוס הוא עכ"ל לכאורה כך הוא פירושו דדוקא מפני שאינו יכול לקיים שתיהן שבת ופו"ר ומצד החירות שבו מחויב בשתייהן משום הכי כפינן לרבו אבל אם היה יכול לקיים שבת לא כפינן ליה משום פו"ר כיון שהוא אנוס ולא מחויב בה וכן תרצו כאן ע"ב דמשו"ה נקט קרא דפרו ורבו דלא כפינן לרבו בשביל זה לחודיה אבל מצד עבדות פטור משתייהן וכן לתירוצם בא"ד א"נ נקט האי קרא דמצוה רבה היא וכן בפ"ב דמגילה גבי מוכר ספר תורה כו' פירושו גם כן היינו ממה שמחויב מצד החירות שבו אבל מצד עבדות פטור גם משבת וכן הבין מהר"מ מלובלין במס' גיטין בד"ה לא תהו בראה עיין שם וכיון דעבד פטור גם משבת אשה נמי פטורה דכל מצוה שאשה חייבת גם העבד חייב בהן וע"ז סמך עצמו גם כן הב"ש וכתב לב' תירוצי התוס' אשה אינו מצווה על שבת אבל לפי זה יהיה דברי התוס' כאן סותרים התוס' דריש חגיגה דשם כתבו התוס' דעבד מצוה גם על פו"ר אלא שאינו מקיים פו"ר משום שאין לו חיים עיין שם וכאן משמע דאפילו אשבת לא מחויב גם מהרש"א הרגיש בזה אלא שלא הקשה רק דמהאי ירושלמי דקדקו התוס' כאן דעבד מפקד גם אפו"ר ובפרק השולח דקדקו מהך ירושלמי דלא שייך בעבד אלא לשבת יצרה ולפי מה שפרשנו יקשה למה לא הקשה קושיא עצומה מזה דבפ' השולח משמע דאפילו אשבת לא מפקד ועוד אי לא כפינן לרבו בשביל פו"ר לחודה משום דאינו מחויב כיון דאנוס הוא גם אשבת לא נכוף אותו כיון דאנוס הוא אלא נראה דפרושו כך הוא דעבד מצווה גם אפו"ר אלא שאם היה יכול לקיים שבת לא הוה כפינן לרבו משום פו"ר כיון דאנוס הוא והאנוס לא בא עתה מצד חצי החירות שהרי גם מקודם לא היה יכול לקיים פו"ר שאין לו חיים ואם נאמר כאן דכפינן לרבו כדי שיקיים העבד פו"ר אם כן נכוף על כל העבדים שיקיים כל המצות כמ"ש התוס' בבבא בתרא דף י"ג אבל שבת היה יכול לקיים מקודם כשהיה עבד ועתה מכח חצי החירות אינו יכול לקיים גם שבת לכן כפינן לרבו ולהכי לא נקט נמי קרא דפרו ורבו משום דלא כפינן לרבו משום פו"ר כמ"ש וגם לתירוץ השני דנקט האי קרא דמצוה רבה היא גם כן ס"ל דעבד מצווה גם על פו"ר ולא נקט קרא דשבת אלא משום דמצוה רבה היא ולתירוץ ריב"ם שהביאו התוס' שם אינו מצווה כי אם על שבת והא דכתבו התוס' וכן משמע קצת בירושלמי משמע דרוצים לדייק מהירושלמי כפי' ריב"ם דוקא ולא כתירוצי הקודמים ובריש חגיגה דייקו להיפך מהירושלמי זה דמחויב גם אפו"ר היינו לאו ממאי דאיפשטו הבעיא דיוקו אלא מן הבעיא עצמו דבעיא העבד מה שישא במועד משמע דקים ליה דעבד אינו מצווה על פו"ר ולהכי מבעיא ליה מה שישא כו' ולפי הב' תירוצי הנ"ל דגם העבד מצווה על פו"ר לא הוה מבעיא כלום ולהכי דחקו עצמם גם בתר דאיפשטא הבעיא לומר הא דאמר כל שהוא מצווה על פו"ר היינו משום לשבת יצרה ולכן כתבו וכן משמע קצת ר"ל דקצת משמע כן דהיינו לפי האבעיא ולא לפי מה דאיפשטא האבעיא דלפי מה דאיפשטא משמע דגם אפו"ר מצווה רק שהוצרכו לדחוק דקאי אשבת מכח תירוץ ריב"ם אבל לפי התרוצי הקודמים מיירי אפילו בפו"ר גופה חייב העבד בלי דוחק כלל וכמו כן דקדקו התוס' גם בריש חגיגה ובזה מיושב קושית מהרש"א גם מה שהקשה שם מהרש"א על מה שכתבו התוס' ועוד פרו ורבו אכולהו בני נח כתיבו אף לכנען אף הוא דבר תמוה דהא מצות פו"ר לישראל נאמרה ולא לבני נח כדאיתא בפ' ארבע מיתות והניח בצ"ע נראה דלא קשיא מידי דקאמר שם כל מצוה שנאמרה לבני נח ולא נישנית בסיני לישראל נאמרה ולא לבני נח ופירש רש"י דעד סיני נצטוו עליה ומדלא הדר תניא שמע מינה ישראל שיצאו לקדושה עמדו באסורן אבל גוים נטלו מהם א"כ עבד דנכנס לקדושה כמו אשה ישראלית דכל שאשה חייבת גם העבד חייב בהן א"כ עכ"פ מה שנצטוו קודם מתן תורה יותר מאשה בודאי לא נטלו מהם כיון שיצאו ג"כ לקדושה ולכן חייבים העבדים בפו"ר אף שאשה פטורה ולפי זה גם לפי הב' תירוצי הנ"ל נוכל לומר דאשה מצווה על שבת כמו שמוכח המג"א בסי' קנ"ג ונראה שהיא מגמ' דמגילה דאמרינן שם דמוכרין ספר תורה להשיא אשה משום דכתיב לא תוהו בראה כו' אמאי לא מייתי קרא דפרו ורבו אלא ודאי דאף בשביל האשה מוכרין ספר תורה לקיים לשבת יצרה והא דלא כתבו התוס' גם לפי הב' תירוצי הטעם דלא כפינן לרבו בחצי שפחה דגם היא מצווה על שבת משום דלא מפקדה אפו"ר כו' משום דלא היו מוכרחין לטעם זה כי נוכל לומר דאינה מצווה כלל אשבת אף שעבד חייב גם אפו"ר כמ"ש והא דלא מייתי במגילה קרא דפרו ורבו משום דשבת מצוה רבה אבל לתירוץ ריב"ם מוכח דבודאי גם השפחה חייבת בשבת דלסברתו פטור העבד מפו"ר וחייב בשבת ולפי זה גם האשה כן ומוכרחים לומר דלא כפינן מטעם דלא מפקדה אפו"ר כו' אבל

באמת גם להב' תירוצים נוכל לומר דאשה מצווה על שבת א"כ גם בשביל להשיא יתומה מוכרין ספר תורה והא דכתב בהג"ה האשה אל תשב בלא בעל משום חשד ולא אמר משום דמצווה על שבת י"ל דמיירי אפילו כשהיה לה בן או בת דבזה יוצא משום שבת כדאיתא בגמרא יבמות דף ס"ב ע"א אמר רבא מ"ט דרבי נתן אליבא דבית הלל שנאמר לא תוהו בראה כו' אעפ"כ לא תשב בלא בעל משום חשד ועיין שם בגיטין במהר"מ כי לא כיון יפה בפירוש התוס' בד"ה לישא שפחה אינו יכול כו' ועיין במהרש"א דריש חגיגה שמגיה יפה בתוס' הנ"ל ועיין באו"ח סימן קנ"ג ס"ק י' יחיד שיש לו ספר תורה ורוצה למכור מה דינו:

שו"ת יביע אומר חלק ח - יורה דעה סימן כב

שאלה בחורה שצויה עליה אביה לבל תנשא לאיש פלוני שהיא חפצה בו, האם חייבת לשמוע בקולו משום מצות כיבוד אב ואם?

א) המהר"י קולון (שרש קסו אות ג) כתב, שאין כח ביד האב למחות בבנו לישא אשה אשר יחפוץ בה הבן, אם היא אשה ההוגנת לו. שהרי אפילו לענין ממון קי"ל כמאן דאמר דהוי משל אב, וכן פסקו כל פוסקי ההלכות, וכ"ש כאן דהוי דבר השייך בצערא דגופא, להניח האשה אשר חפץ בה, ויקח אשה אחרת אשר לא תישר בעיניו כל כך, ועוד שקרוב הדבר בעיני דהוי כמצוה את בנו לעבור על דברי תורה, שהרי אמרו חז"ל (קידושין מא א) אסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה, הרי שהקפידו חכמים שיקח אשה אשר יחפוץ בה ותמצא חן בעיניו. וכבר כ' הרא"ש בתשובה (כלל טו סי' ה), שאם האב מצוה על בנו שלא ידבר עם פלוני, ושלא ימחול לו על מה שעשה עד זמן מסויים, והבן חפץ להתפייס עמו, אין צריך הבן לחוש לצוואת אביו, כי אסור לשנוא שום יהודי וכו', וכן הובא בטור יו"ד (סי' רמ). והכא נמי לא שנא, מאחר שיש נדנדוד עבירה בדבר. ועוד דבמילתא דלא שייך האב בגוה, פשיטא שאין כח לאב למחות ולצוות על הבן, ואין בזה לא משום כיבוד ולא משום מורא, דכיבוד לא שייך אלא בכגון מאכילו ומשקהו מלבישו ומנעילו וכו"ב, ומורא היינו שלא ישב במקומו ולא יסתור דבריו וכו"ב, דהוי מילתא דשייכא לאב, אבל בנ"ד דהויא מילתא דלא שייך האב בגוה, פשיטא שאין כח באב למחות בבנו. ע"כ. וכן פסק הרמ"א בהגה (סי' רמ סעיף כה). גם המהרשד"ם בתשובה (חיו"ד סי' צה) כתב, שהאב שצויה על בנו שבשום אופן לא ישא את בת פלוני, והבן חפץ בה, כי היא ישרה בעיניו, הדין פשוט שהבן יכול לישא האשה אשר ישרה בעיניו, ואין מצות האב מעכבת כלל, כי ממנה יזכה לבנים הגונים, כיון שהיא כשרה כשאר בנות ישראל הכשרות, ואם ישא אשה אחרת אשר אין לו חפץ בה, בניו יהיו בני שנואה, ושנואים לפני המקום. ע"ש. וכתב ע"ז בשו"ת משפט צדק ח"א (ס"ס כג) בד"ה ואם, שאף שנידון מהרשד"ם היה בבן, נראה שהוא הדין בבת, שהרי אפי' האב אסור לו לקדש את בתו עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה. והכי דייקנין בקידושין (מא א) ממתני'. ע"ש. וכ"כ בשו"ת מכתם לדוד פארדו (חיו"ד סי' לג, דף צה ע"א). ע"ש. וכ"כ הגאון בעל הפלאה בשו"ת גבעת פינחס (סימן ג) שלפי הטעמים שכתב מהר"י קולון הנ"ל, נראה שאין חילוק בזה בין בן לבת, וכן נכון. ע"ש. גם בשו"ת מחנה חיים (חאה"ע ח"ג סי' לב) כתב, אודות אדם חולה שהרגיש שקרב קצו, והזהיר את אשתו, שאם הבחור פלוני יבקש לשאת את בתו לא תסכימי לכך בשום אופן. ואחר כמה שעות נפטר, ואח"כ בא הבחור ההוא וביקש לשאת את הבת לאשה, ובאה האלמנה לשאול אם מותרת לעבור על רצון בעלה המנוח, לאחר שהזהירה על כך באזהרה חמורה, והשיב, שאפילו אם היה האב מזהיר את בתו שלא תנשא לבחור פלוני, אין הבת מחוייבת לשמוע לאביה שלא תנשא לאיש אשר לבה חפץ בו, וכמ"ש הרמ"א ביו"ד (סי' רמ סכ"ה) בשם מהר"י קולון. וכ"ש בנ"ד שהאב דיבר רק עם אשתו שאין הבת צריכה לשמוע לדברי אביה המנוח וכו'. ע"ש. הא קמן דפשיטא ליה שאין חילוק בין בן לבת. ואף על פי שאין הבת מצווה על פריה ורביה, מ"מ יש לה מצוה בנישואיה, מפני שהיא מסייעת לבעלה לקיים מצות פריה ורביה, וכמ"ש הר"ן רפ"ב דקידושין, ובתשובותיו (סי' לב), הילכך רשאית להנשא למי שתחפוץ בו, אפי' נגד הוריה. [וע' להגאון הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (חיו"ד סי' נ) שכתב, שלפי הטעם שכתב מהר"י קולון דלא שייך כיבוד אב אלא במה שנוגע לו ולהנאתו כגון להאכילו ולהשקותו, משא"כ בדבר שאינו נוגע לו אין חיוב לשמוע בקולו, וטעם זה הובא גם בביאורי הגר"א. לפ"ז נראה דהיינו דוקא לגבי מ"ע דכיבוד ומורא, אבל אם נישואי בנו לאשה פלונית היא בגדר בזיון לאב, חייב לשמוע בקול אביו, ואסור לו לשאתה לאשה, שזהו בכלל ארור מקלה אביו ואמו, ואפילו אם מחל האב לא מהני, דאף דקי"ל אב שמחל על כבודו כבודו מחול, מ"מ על בזיונו א"א למחול, כמ"ש השאלתות דרב אחאי (סי' ס). וכ"כ בשו"ת הריב"ש (סי' רכ) בשם הראב"ד. ע"כ. ובס' תורה תמימה (ס"פ תולדות) כ' להעיר ע"ד מהר"י קולון הנ"ל ממה שצויה יצחק את יעקב שלא יקח אשה מבנות כנען, ואם מן הדין אין הבן חייב לשמוע לאביו בעיני נישואין, לא היה לו לומר בלשון צווי, וחיידוש שלא נתעוררו בזה הפוסקים וכו'. ע"ש. ולפי האמור לק"מ, שלקחת אשה מבנות כנען נחשבת כבזיון לגבי אבות העולם, עד שאמרה רבקה קצתי בחיי מפני בנות חת. וכן מצאתי בספר חסידים (סי' תקסד) שכתב, אם אביו או אמו רואים שבנות הארץ רעות, ומצוים עליו לבל יקח מהן אשה, והבן לוקח מהן אשה, חוטא הבן בזה, שהרי יעקב שמע ליצחק ולרבקה שלא לישא אשה מבנות כנען. ע"ש. וכן נראה כוונת הרב בן המחבר ספר בית הלל בהגה (ס"ס רמ). ע"ש. וכ"כ השדי חמד (מע' כ כלל קמז) בשם הרב תהלה לדוד ח"ב (דף ה ע"ב). ע"ש. ובשו"ת מכתם לדוד פארדו (חיו"ד סי' לג, דצ"ה ע"ד) בד"ה ובר מן דין, כתב, שאם האב מקפיד משום צוואת ר' יהודה חסיד שלא ישאנה, לא קרינן בה אשה ההוגנת לו, וצריך לשמוע לאביו, ואף על גב דנפשי בני חילא דלא קפדי בהאי מילתא, מ"מ כיון דאיכא מאן דקפיד משגחינן ביה, וכו"ב כ' הרב מהר"ר חסדאי הכהן בשו"ת תורת חסד (סי' רסח) וכו'. ע"ש. ולפע"ד נראה שכל שאין הבן מקפיד בזה, א"צ לשמוע לאביו בזה, דכל דלא קפיד לא קפדי בהדיה, וכמ"ש בשו"ת שם אריה (חיו"ד סי' כז דל"ט ע"א), שכל צוואת ר"י החסיד חששות רחוקות הן, ולא יזיקו אלא לאחד מני אלף, ואינם אלא דרך עצה טובה, ודלא קפיד לא קפדי בהדיה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת חתם סופר (חאה"ע ס"ס קטז). ובשו"ת אגרות משה (חאה"ע סי' ד). ועוד. ודו"ק]

ב) ובהיותי בזה ראה ראיתי בשו"ת תורה לשמה (ס' 10) שכתב, שאלה, בת שציוה עליה אביה שלא תנשא, והיא רוצה להנשא וללדת בנים, כי לא תהו בראה לשבת יצרה, האם היא מחוייבת לשמוע בקול אביה? תשובה, הנה קי"ל שאין האשה מצווה על פריה ורביה, ואפי' מדרבנן, וכן מפורש בתוספתא, ולכן רשאית האשה לשבת בלא להנשא לאיש, ולשתות כוס עיקרין, וכמ"ש בש"ע אה"ע (ס' ה ס"ב), נמצא שאינה חייבת כלל במצוה זו, ורק אם קיימה מצוה זו יש לה שכן, כמי שאינו מצווה ועושה, הילכך מחוייבת היא לקיים מצות אביה שלא תנשא, שמצות כיבוד אב חובה עליה מן התורה. ומיהו אם היא יראה ממכשול של זנות וכיו"ב אם תשאר פנויה, לא תשמע לאביה בזה. עכת"ד. והנה בתוס' גיטין (מא ב) מבואר, שאע"פ שהאשה פטורה ממצות פריה ורביה מ"מ חייבת היא במצות לשבת יצרה. ע"ש. וכ"כ התוס' בבא בתרא (יג א) בשם ר"י בר מרדכי. ע"ש. וכן מוכח ממ"ש המהר"ם אלשקר בתשובה (ס' עב), שיכולים בני העיר למכור ספר תורה כדי להשיא יתומים, וכדקי"ל במגילה (כז א) אין מוכרים ס"ת אלא ללמוד תורה ולישא אשה, ואף על פי שיש לחלק בזה בין יתומים זכרים שמצווים על פריה ורביה, לבין יתומות שפטורות ממצוה זו, מ"מ נראה לי שאין לחלק בדבר, ואין להוציא יתומות מכלל מצוה זו. עכת"ד. ונראה דה"ט משום שעכ"פ יש בזה משום לשבת יצרה. וכן מוכח ג"כ ממ"ש הרשב"ש בתשובה (ס' שכד), אודות ס"ת שמניחות הנשים בבהכ"נ, שאע"פ שאין מצוות בתלמוד תורה, מ"מ זכות הן לחיי העוה"ב בזכות התורה, וכדאמרין בברכות (יז א) הני נשי במאי זכיין באקרובי בנייהו בבי כנישתא ובאתנוי גבריהו בי רבנן וכו'. ומכל מקום אם יש יתום ויתומה שעומדים להנשא, ראוי הוא יותר לדעת שיניחוהו להם, דהא קי"ל מוכרים ס"ת לישא אשה. עכת"ד. הרי שסובר שאין חילוק בזה בין יתום ליתומה, ובע"כ שהוא משום שגם ביתומה יש משום לשבת יצרה. וכ"כ המגן אברהם (ס' קנג סק"ט) דמ"ש מרן הש"ע (שם סעיף ו) מוכרים ס"ת להספקת תלמידים ולהשיא יתומים" בדמיו, הוא הדין "יתומות", וכמ"ש המהר"ם אלשקר (ס' עב). וכן נ"ל להוכיח מהגמ' (מגילה כז א) דקאמר אהא דמוכרים ס"ת לישא אשה, דה"ט משום לא תהו בראה לשבת יצרה, ולא קאמר משום פרו ורבו, אלא דפרו ורבו לא שייך באשה, משא"כ לשבת יצרה, כמ"ש התוס' גיטין (מא ב), ודלא כמ"ש בחלקת מחוקק אה"ע (ס' א סק"א) שאין מוכרים ס"ת אלא לנישואי יתום שחייב בפו"ר ואין סיפק בידו, אבל בשביל יתומה אין מוכרים. ע"ש. עכת"ד. וכ"כ האליה רבה (ס' קנג ס"ק יב), שדעת המהר"ם אלשקר והלבוש דהוא הדין שמוכרים ס"ת לנישואי יתומה, ודלא כהעולת תמיד והחלקת מחוקק שכתבו דדוקא ליתום ולא ליתומה, כיון שאינה מצווה על פו"ר, ולא זכרו מד' המהר"ם אלשקר והלבוש. וראיה לזה ממגילה (כז א) דקאמר דה"ט משום לשבת יצרה, ומבואר בתוס' גיטין (מא ב) דאף הנשים מצוות על לשבת יצרה. וכ"כ התוס' ב"ב (יג א) ד"ה שנאמר, ובפסקי תוס' (שם אות נה). וזה שלא כמ"ש בבית שמואל (ס' א), להוכיח מדכתב השלטי גבורים, שאשה לא תשב בלא בעל, משום חשד, ולא קאמר משום לשבת יצרה, ולק"מ, דניח"ל לומר טעם אפילו כשאינה בת בנים. ע"כ. וכן כתב הבית מאיר אה"ע (ר"ס א). ע"ש. וכיו"ב כ' בט"ז אה"ע (ס' א סוף סק"ב) דנ"מ דאפי' יש לה בן או בת שבזה כבר יצאה ידי חובת לשבת יצרה, אפ"ה לא תשב בלא בעל משום חשד. ע"ש. גם בשו"ת שבות יעקב ח"א (ס' עז) כ', דמ"ש החלקת מחוקק (ס' א) שאין מוכרים ס"ת לנישואי יתומה, אין דבריו ברורים, וכבר השיגו עליו האחרונים, וכמ"ש המג"א (ס' קנג סק"ט), והבית שמואל (ס' א סק"ב) ועוד אחרונים, וכן עיקר, והכי קי"ל ביו"ד (ס' רנא) שיתום ויתומה הבאים לנישואין מקדימין להשיא יתומה וכו'. ע"ש. (וכן הא"ר שם הביא ראייה מכתובות (סז ב), יתום ויתומה שבאו להנשא, משיאין את היתומה תחלה וכו'). וכן פסק החיי אדם (כלל יז ס' כד). ע"ש. וע' בשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד ס' קסז). ובשו"ת כתב סופר (חאה"ע ס' א). ע"ש. ולפ"ז נראה לכאורה שהואיל והבת מצווה על לשבת יצרה, אין לה לשמוע לאביה המצוה עליה שלא תנשא, וכמבואר בד' הרמב"ם (פ"ו מהל"מ מ"מרי"ה"ב), שאם אמר לו אביו לעבור אפי' על מצות עשה של דבריהם לא ישמע לו. וכן פסקו הטור ומרן הש"ע (ס' רמ סט"ו). והרי זה כמבואר.

ג) ברם עינא דשפיר חזי למרן החיד"א בברכי יוסף אה"ע (ס' א ס"ק טז) שכל להוכיח במישור שאין האשה מצווה על לשבת יצרה מהתוספתא (פ"ח דיבמות), דאיתא התם: "האיש אינו רשאי לישב בלא אשה, והאשה רשאה לישב בלא איש. האיש אינו רשאי לשתות כוס של עיקרין, כדי שלא יוליד, והאשה רשאה לשתות כוס עיקרין שלא תלד. האיש אינו רשאי לישא עקרה וזקנה וכו', והאשה רשאה להנשא אפילו לסריס". [עיין למטה גרסת התוספתא יבמות ח, ד ע"פ ליברמן]. וכן פסק הרמב"ם (פרק כא מהל"א איסורי ביאה הכ"ו): "ורשות לאשה שלא תנשא לעולם, או שתנשא לסריס". ומבואר דס"ל להרמב"ם היפך דברי התוס' שכתבו שהאשה מצווה על לשבת יצרה, וכן מוכח מדברי הר"ן (ריש פ"ב דקידושין) שכל' אהא דאמרין מצוה בה יותר מבשלוחה: "דאע"ג דאשה אינה מצווה בפריה ורביה, מ"מ יש לה מצוה שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותו". ודברי הר"ן ברורים, דעדיפא מסתם מסייע לעושי מצוה, ונטפל לעושי מצוה דעלמא, דתנן (במכות ה ב) שהרי הוא כעושה מצוה, דהכא במצות פו"ר לא סגי בלעדי האשה, ואם אין עזרתו בו לא מצי עביד מידי. וע"ע בתשובת הר"ן (ס' לב), שהרב השואל הביא מ"ש הרב מהר"ר דן בתשובה, שאע"פ שאין האשה מצווה על פריה ורביה, מ"מ יש לה מצוה בנישואיה, אף על פי שאינה מצווה ועושה, וכתב הר"ן שם, ודעתי מסכמת עמו בזה, וראיה לדבר מקידושין (מא א) מצוה בה יותר מבשלוחה וכו', וזו ראייה ברורה שהאשה המתקדשת מצוה קא עבדא. [ובהגהה שם כתב דהמצוה היא משום שלא יוכל האיש לעשות מצותו בלעדיה]. ע"ש. ומוכח דס"ל שאין שום חיוב על האשה להנשא, ואפי' משום לשבת יצרה וכו'. ע"ש שהאר"ך בזה. וכן ראיתי עוד להערך השלחן א"ח (ס' קנג סק"ד), שהוכיח במישור מד' הרמב"ם (פכ"א מה"א איסורי ביאה הכ"ו) שכתב, שהאשה רשאה שלא להנשא לעולם או תנשא לסריס, אלמא שאין האשה מצווה גם משום לשבת יצרה, וכן מוכח גם מדברי הר"ן (ריש פ"ב דקידושין). ומ"ש התוס' גיטין (מא ב) שהאשה חייבת משום לשבת יצרה, כבר עמד על דבריהם הפני יהושע שם, אבל גם הוא לא זכר ד' הרמב"ם. וע"ע בתוס' חגיגה (ב ב). ודלא כהמג"א והא"ר. ע"ש. וכן ראיתי להישועות יעקב אה"ע (ס' א סק"ב) שהוכיח ג"כ מדברי הרמב"ם (פכ"א מהל"א איסורי ביאה הכ"ו) והתוספתא (פ"ח דיבמות) שאין האשה מצווה על שבת. ע"ש. גם הגאון בעל משכיל לאיתן בספר נחל איתן (פט"ו מהל"א אישות הט"ז, דף ס רע"ב) כתב, שיש להוכיח מדברי הרמב"ם (פכ"א מהל"א איסורי ביאה הכ"ו) שאין האשה מצווה משום לשבת יצרה, ושכן דעת הרשב"א והר"ן בתשובה שהובאו בב"י יו"ד (ס' רכח). ובזה ניחא מ"ש הר"ן

(ברפ"ב דקידושין) וכו', והקשה עליו הקרבן נתנאל שם, דתיפוק ליה דאשה מצווה משום לשבת יצרה כמ"ש התוס' גיטין (מא ב), ואשתמיט מניה דהר"ן אזיל לשטתו בתשובה דס"ל דאשה פטורה נמי משבת, וכדברי הרמב"ם. ולפ"ז מ"ש המג"א סי' קנג שמוכרים ס"ת להשיא יתומה, והביא ראיה מהתוס' גיטין (מא ב) דאשה מצווה משום שבת, אין דבריו מוכרחים, שהרי דברי התוס' אינם מוסכמים, והרבה פוסקים חולקים עליהם. אלא שיש להעיר ממ"ש בכתובות (זא א) שיתומה קודמת לנישואי יתום, מפני שבשבתה מרובה, וא"כ ה"ה שמוכרים ס"ת לנישואיה, ק"ו מיתום. ע"כ. (וכדבריו האחרונים כתב גם בס' בגדי ישע א"ח סי' קנג. ע"ש). וכן הגאון בית מאיר אה"ע (ר"ס א) כתב שדברי הרמב"ם מבוארים דס"ל היפך מ"ש התוס' גיטין (מא ב) הנ"ל וכו'. ע"ש. וכן הגאון מהר"א הכהן יצחקי בספר שלחנו של אברהם אה"ע (סי' א הלכה יג), הוכיח במישור מדברי הרמב"ם והרשב"א והר"ן הנ"ל דלא מיפקדא אפי' משום לשבת יצרה, ודלא כהתוס' ב"ב (יג א) בשם ריב"ם דס"ל שאשה מצווה משום שבת, ודלא כהמג"א (סי' קנג"ג סק"ט) שנמשך אחר דברי התוס'. ע"ש. וכן הגאון הנצי"ב בספר העמק שאלה (פרשת וזאת הברכה שאילתא קסה אות ב) הוכיח במישור מדברי השאלות שם דס"ל שמצות שבת תלויה במצות פריה ורביה, והני נשי דליתנהו במצות פריה ורביה ליתנהו נמי במצות שבת, וכן מוכח ביבמות (סה ב) בההיא דאתיא לקמיה דר' אמי (לתבוע גט מבעלה), אמר לה זיל לא מיפקדת, אמרה ליה, מסיבו דילה מה תהוי עלה (מה תהא עליה בזקנתה מבלי בנין), אמר כי האי ודאי כפינן, וההיא דאתיא קמי דרב נחמן, אמר לה לא מיפקדת, אמרה ליה, לא בעיא הך איתתא חוטרא לידה ומרה לקבורה (עץ שתשען עליו לעת זקנתה, ואם תמות יקברנה) אמר כי האי ודאי כפינן, וכן נפסק באה"ע (סי' קנד סעיף ו). ואם איתא תיפוק ליה משום שבת, אלא ודאי שכיון שאינה בפריה ורביה אינה במצות שבת, וכמ"ש הר"ן (רפ"ב דקידושין) שהיא אינה חייבת כלל, אלא רק שמסייעת לבעלה שחייב בפו"ר. וכ"כ הב"ש (סי' א סק"ב) בדעת הש"ע. וכן מוכח מהמעשה של יהודית אשת רבי חייא וכו'. ע"ש. והנה הראיה מיבמות (סה ב), דבעינן שתבא מחמת טענה דחוטרא לידה וכו', העיר בה גם האליה רבה (סי' קנג סק"יב), והניח בצ"ע. וכ"כ הבית מאיר אה"ע (ר"ס א). גם בספר ערך שי א"ח (סי' קנג) כתב להוכיח כן מההיא דיבמות (סה ב), והש"ע (סי' קנד ס"ו), והוסיף שכן מוכח מדברי הזוהר (פר' משפטים דק"ב ע"ב) שהאשה פטורה גם ממצות שבת. ע"ש. גם הגאון מפלאצק בספרו גרש ירחים בחי' לגיטין (מא ב) כתב, דמ"ש התוס' דשייך שבת גם באשה, הוא דחוק, שלא מצינו חיוב שבת באשה כלל, ואדרבה אמרינן (ביבמות סד ב) דאיהי כיון דלא מיפקדא לא מיענשא, אלמא דלא שייך שבת אלא רק במי שחייב בפריה ורביה, אבל אשה שנתמעטה מחיוב פריה ורביה, גם מצות שבת לית לה, דהאי קרא דשבת הוא מדברי קבלה, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא, וקרא דשבת ודאי דסמיך אקרא דפריה ורביה וכו'. ע"ש. וכ"כ עוד בספרו שו"ת משיבת נפש (סי' מא אות ד), והוסיף להוכיח כן מהמג' דיבמות (סה ב), זיל לא מיפקדת, ואם איתא הא מצווה משום שבת. וכן מבואר באה"ע (סי' א) שאשה מותרת לישוב בלא איש וכו', ולכן מ"ש המג"א (סי' קנג) שמוכרים ס"ת לנישואי יתומה, מטעם שמצווה משום שבת, אין דבריו נראים וכו'. ע"ש. וע"ע בספר בגדי שש אה"ע (סי' א), ובחי' הגרע"א אה"ע (ר"ס א). ובספר ערוגת הבושם על אה"ע (שם סוף סעיף ב). ובחי' המהר"ם שיק על המצות (סי' א). ע"ש. וע' בשו"ת בנין ציון ח"א (סי' קנג) שג"כ כתב שמצד הסברא נראה שאין מצות שבת שייכת באשה, כיון שלא מצינו כן בשום מקום, וכמ"ש ג"כ הפני יהושע (גיטין מא ב). ושאר התוס' שכתבו דאיכא מצות שבת באשה, כוונתם שעל ידה נגמרת מצות שבת, אבל חיוב שבת ממש ליכא באשה אלא רק באיש. ע"ש. ומעתה נראה שצדק הרב תורה לשמה הנ"ל שסמך על התוספתא (פ"ח דיבמות) שאין האשה מצווה על פריה ורביה אפי' מדרבנן. וכמו שהוכיח במישור בברכי יוסף אה"ע (סי' א) מהתוספתא הנ"ל, שנפסקה בד' הרמב"ם (פרק כא מהל' איסורי ביאה הכ"ו). וכנ"ל. וע' בספר מעשה רוקח (פט"ו מהל' אישות הט"ז). ובשו"ת קנין תורה ח"א (סי' כח אות א).

ד) ובאמת שאף המהר"ם אלשקר (סי' עב) שכתב, שמוכרים ס"ת לנישואי יתומה, ושאין חילוק בזה בין יתום ליתומה, י"ל שהוא מודה שאין האשה מצווה משום שבת, וכדברי הרמב"ם והרשב"א והר"ן, וכדמוכח להדיא בתוספתא (פ"ח דיבמות) הנ"ל. אלא דס"ל כדברי הגאון מפלאצק בשו"ת משיבת נפש (סי' מא אות ד), שאחר שהעלה שאין מצות שבת באשה כלל, ודלא כהתוס' (גיטין מא ב), כתב, ומ"מ נ"ל דלהשיא יתומה ג"כ מותר למכור ס"ת, וה"ט משום שמה שהתירו למכור ס"ת לישא אשה, אין זה דוקא באופן שאינו מוצא שום אשה מבלי למכור ס"ת, דאטו נאמר שאם מוצא חגרת או סומא או מוכת שחין ישאנה כדי שלא למכור ס"ת? או אם ירצה איש חשוב בן גדולים לישא אשה לפי כבודו, אטו נאמר לו לישא אשה שפלה ובזויה כדי שלא ימכור ס"ת? הא ודאי שאין סברא כלל לומר כן, שזהו נגד השכל, אלא נראה שכל שבא לישא אשה בת בנין שהוא חפץ בה, ושהיא הוגנת לו, כי ישרה בעיניו, התירו לו למכור ס"ת, כיון שעל ידי נישואיו עם אשה זו תקיימם מצות פריה ורביה, ואפילו אם היה יכול למצוא אשה אחרת מבלי למכור ס"ת, מ"מ הואיל ומצות פריה ורביה מתקיימת ע"י כך, רשאי למכור הס"ת, כיון שע"י מכירתו מתעבדא המצוה. ומעתה יש מציאות למכור ס"ת גם להשיא יתומה, שאע"פ שהיא אינה מצווה אפי' על מצות שבת, מ"מ כיון שהמשודך אינו מסכים לכונסה בלי נדוניא, ויש הכרח למכור ס"ת כדי שיתרצה לכונסה, שפיר מוכרים הס"ת בשבילו שהוא מצווה על פריה ורביה, וכן אם ע"י מכירת הס"ת יש סיכוי שיזדמן לה שידוך הגון הראוי לה, יכולים למכור ס"ת להשיא וכו'. ע"ש. ולפ"ז גם אם נאמר שהמהר"ם אלשקר ס"ל שאין מצות שבת באשה, מ"מ יפה פסק שגם ליתומה שרוצה להנשא, מוכרים ס"ת כדי להשיאה לבחור הראוי לה, משום לתא דידיה. וגם י"ל ע"פ דברי הר"ן (קידושין מא א), שיש לאשה מצוה במה שהיא מסייעת לבעל לקיים מצותו. (וע' בחידושי אנשי שם שם). הילכך יכולים למכור ס"ת משום כך. וכן י"ל לדעת הרשב"ש הנ"ל שהתיר למכור ס"ת גם לנישואי יתומה, ואין צורך לתלות דבר זה במצות שבת. ובזה אתי שפיר מה שפסקו כמה אחרונים באו"ח (סי' קנג) שמוכרים ס"ת לנישואי יתומה, וכמ"ש בס' מגן גבורים שם. וכ"כ הרב יפה ללב (שם סק"ג). וכן בס' תורת חיים סופר (שם סק"ט) העלה להתיר למכור ס"ת לנישואי יתומה, כיון שלרוב הפוסקים איסור מכירת ס"ת אינו אלא מדרבנן. ע"ש. ואף ששם כתב הטעם משום שבת, גם בלא טעם זה יש להתיר, וכמ"ש הגאון מפלאצק הנ"ל. וכן במשנה ברורה (שם ס"ק כד) ובכף החיים (שם ס"ק לב) פסקו להתיר מכירת ס"ת לנישואי יתומה, ואף שגם הם סמכו על הטעם שהאשה מצווה משום שבת, הלכה כמותם ולא מטעמם. והרי זה כמבואר. [ואף על פי שהחתם סופר (חאה"ע סי' כ) מפקפק

בעיקר הדין דמכירת ס"ת לנישואי יתומה, משום שאין מצות שבת אלא מדברי קבלה, ואין למכור ס"ת משום כך, משא"כ איש דאיכא נמי מצות פו"ר דאורייתא, הו"ל מצות שבת לגביה מצוה רבה, והראיה שהביא הא"ר מכתובות (20 א) שלהשיא יתומה עדיף מלהשיא יתום וכו', יש לדחות דהתם להקדים ולא לדחות וכו'. ע"ש. מ"מ להלכה יש לסמוך על האחרונים המתירים מכירת ס"ת אף ליתומה מהטעם הנ"ל. ודו"ק] ולפי האמור עדיין יש לפקפק על דברי הרב תורה לשמה הנ"ל, שמכיון שיש מצוה בנישואיה, עד שהותר למכור ס"ת לצורך נישואיה, י"ל שאין לה לשמוע לדברי אביה שגוזר עליה לבל תנשא, ותתבטל מן המצוה. וכ"כ הגאון רבי דוד פארדו בשו"ת מכתם לדוד (חיו"ד סי' לג דף צה ע"א) להוכיח ממ"ש הר"ן בתשובה (סי' לב), שיש מצוה בנישואי הבת אף על פי שאינה מצווה על מצות פריה ורביה, שאין לה לשמוע לדברי אביה בעניני הנישואין נגד חפצה ורצונה, ואין חילוק בזה בין בן לבת. (כנ"ל אות א'). והוסיף שם, שמכיון שיכולה לבוא מחמת טענה, דבעיא חוטרא לידה ומרה לקבורה, כמ"ש ביבמות (סה ב), חזר דינה להיות כאיש. ע"ש. וכן מתבאר בשו"ת נודע ביהודה מה"ת (חאה"ע סי' מה) שאין חילוק בזה בין בן לבת, הן לדעת הרה"ג השואל, והן לדעת הגאון הנודע ביהודה. ע"ש. גם בשו"ת אבני צדק (חיו"ד ח"ב סי' צט) כתב, שלפי מ"ש מהר"י קולון (שרש קסו), שאם האב מוחה בבן מלישא אשה שיחפוץ בה הבן, א"צ לשמוע לו, כיון שאפילו לענין ממון קי"ל דהוי משל אב, וכ"ש הכא שהוא דבר השייך לצערא דגופא. וכן פסק הרמ"א (ס"ו רמ), מכאן שהוא הדין שאין כח ביד האב למחות בבתו שלא תנשא לאיש שתחפוץ בו, וכ"ש שיש כאן צערא דגופא, דטב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו. ואפילו אם הדבר נוגע לאביה על ידי מזונות שהיא מרויחה, אינה מחוייבת לכבדו בזה, במה שנוגע לגופה ונפשה. ואני מתפלא על האב הזה שחש על גופו, ואינו חס כלל על גופה ונפשה של בתו והלא כתיב כרחם אב על בנים, וכ"ש בדבר כזה הנוגע לנפש. ולכן יאמרו נא לאביה בשמי שאני מבקשו ומזהירו שלא ימנע את בתו מזה, ואם ישמע בקולי מוטב, ואם יעמוד בדעתו, יש להודיע לבתו לבל תאבה לו ולא תשמע בקולו ותנשא לגיסה שהיא חפצה בו, ויהיה במזל טוב. עכת"ד. וכן אני אומר בנ"ד, ושלא כדברי הרב תורה לשמה, שאין דבריו נכונים לדינא. וכל הדברים הללו שייכים לנידון של הרב תורה לשמה. וע"ע להכנה"ג בספרו חמרא וחיי (סנהדרין עו ב) אהא דאמרינן התם, הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו, שכתב, כלומר לפי הנאותו, כגון המשהה את בתו בוגרת מלהנשא, ואחד מבני העיר מדבר אודותיה לאחד מבניו לאשה, ואביה מיעץ לבתו הבוגרת שלא תתרחצו לו, ומראה פנים לעצתו, שאין הבחור בן גילה במשפחה טובה ונקיה, צריכה היא לבחון ולבדוק הענין, שמא אביה נוגע בדבר ומכין לטובת עצמו, ואז לא תשמע לו וכו'. רבינו יהונתן. ע"כ. ויש להוסיף עוד, שהרי אמרו בקידושין (ל ב), על הפסוק, קחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים, בשלמא בנו בידו, אלא בתו בידו היא? הכי קאמר להו, דניתן לה מידי ונלבשה ונכסיה כי היכי דקפצו עלה אינשי. ובכתובות (נב ב) הא נמי דאורייתא היא, דכתיב את בנותיכם תנו לאנשים, דנלבשה ונכסיה וניתב לה מידי כי היכי דקפצי עלה ואתו נסבי לה. וע' במהרש"א (כתובות נג א) שכו', דהא דאמרינן דאורייתא היא, אין זה אלא סמך בעלמא, ותקנתא דרבנן היא שכל מה שיתן לבתו להשיאה לא מקרי מעביר נחלה. ע"ש. וכ"כ הלחם משנה (פרק כ מהל' אישות ה"א) בדעת הרמב"ם, דאסמכתא בעלמא הוא. ע"ש. אולם לפי מ"ש הרמב"ן בס' המצות (שרש א), שדוקא מה שתיקנו הנביאים ולא נכתב במקרא בנבואה הוי מדרבנן, אבל מה שכתוב במקרא בלשון צוואה דבר תורה הוא, ה"נ שפיר חשיב דאורייתא, ולשון הגמ' דאורייתא היא, הוי בדוקא. וכן האריך בזה בשו"ת עקבי חיים (סי' מד). ע"ש. ולפ"ז האיש הזה שמצווה על בתו שלא תנשא עובר עכ"פ על דברי קבלה. וע' רש"י תענית (טו א) ד"ה בקבלה. ודו"ק.

ה) וראיתי בספר חסידים (סי' תרס) שכתב, מעשה באחד שמתו בניו בחייו, ואמר לתלמידיו בשעת מיתותו, יודע אני שאין בי עון, אלא שהיתה לי אחות קטנה אלמנה, והיתה ברצון להנשא לבעל, אך היתה מתביישת לומר לי קח לי בעל, ואני הייתי יכול לזווגה ולהשיאה לאיש, ולא רציתי, כדי שישאר לי ממונה ונכסיה, ובשביל זה נענשתי ומתו עלי בני בלא בנים. ע"כ. מכאן מוסר השכל לאיש אשר במקום שישתדל לקיים המצוה להשיא את בתו על ידי נדוניה ומלבושים נאים, הוא מצווה עליה לבל תנשא לאיש, שגדול עונו מנשוא. וצפוי לו עונש מהקב"ה, כי צערא דגופא לא ניתן להמחל. וכדאמר בקידושין (יט ב) האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה, הרי זו מקודשת, ותנאו בטל, דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר בדבר שבממון תנאו קיים. ופירש"י, בדבר שבממון דניתן למחילה תנאו קיים, אבל עונה דצערא דגופא הוא לא אתיהיב למחילה. ע"כ. וכן הוא בפירוש רש"י ב"מ (נא סע"א), ובפירוש רשב"ם ב"ב (קכו ב). ובהר"ן פ"ג דקידושין (סא א). ע"ש. (וע' במשנה למלך פ"ו מהל' אישות הלכה י). וע' בשו"ת תורה לשמה (סי' ער) שכתב, שאם ציוהו אביו לעשות דבר שאינו לכבודו, כגון בן גדול שנצטווה ע"י אביו לעשות מעשה נערים לרכוב על מקל בחצר, והבן מתבייש לעשות כן, א"צ לשמוע לו, כיון שאין זה כבודו. וכמ"ש כיו"ב בכתובות (עא ב) המדיר את אשתו שתהיה ממלאה ומערה לאשפה יוציא ויתן כתובה. וא"ר יוחנן דה"ט מפני שנראית כשוטה. וה"ה כאן וכו'. וע' בב"ב (ט א) דצערא דגופא עדיף מבזיונא, ולכן האומר האכילוני נותנים לו מיד, אבל האומר כסוני בודקים אחריו תחלה, וכן נפסק ביו"ד (סי' רנא ס"י), א"כ ה"נ כשאומר לבתו שלא תנשא א"צ לשמוע לו, דצערא דגופא דידה עדיף מבזיונא. ומיהו ע' בסוטה (ח ב) דפליגי התם ר"י ורבנן אי צערא עדיף מבזיונא או איפכא, ויש לחלק בין הנושאים. והנה יש להעיר על מ"ש בתורה לשמה סי' ער הנ"ל, שיותר היה לו להביא מ"ש מהר"י קולון (שרש קסו) דבכל מילתא דלא שייך האב בגוה פשוט שאין כח באב לצוות על הבן, ואין בזה לא משום כיבוד אב ולא משום מורא, דכיבוד לא שייך אלא בכגון מאכילו ומשקהו וכו'. וה"נ הרי אין בזה הנאת וטובת האב במעשה זר ומשונה כזה. וכדברי מהריק"ו מבואר בחי' הרמב"ן (יבמות ו א) בד"ה מה להנך, שאין עיקר כיבוד אב אלא כמו שאמרו בקידושין, איזהו כיבוד מאכילו ומשקהו וכו', וכל דבר שיש בו הנאה לאב, אבל אם אמר לו לעשות דבר שאין לו ממנו הנאה של כלום, אין זה כיבוד שאמרה תורה. וכן מה שאמרו יכול אמר לו אביו הטמא וכו', היינו להביא לו פירות קאמר, אבל הטמא לחנם א"צ לומר שלא ישמע לו. ע"כ. וכדברים הללו כתב הרשב"א יבמות שם ד"ה מה להנך. וכ"כ הריטב"א יבמות שם. וכן בחידושו לב"מ (לב א). ע"ש. וכ"כ בשיטה מקובצת (ב"מ לב א) ד"ה יכול, בשם הרמב"ן והרשב"א. ע"ש. וכ"כ בביאורי הגר"א יו"ד (ס"ו רמ). ע"ש. והרב תורה לשמה עצמו (בסי' רפ) הביא דברי הרשב"א הנ"ל דבכה"ג לא שייך מצות כיבוד אב. ע"ש. וראיתי בספר המקנה (קידושין לא א) בתוס' ד"ה אסתייע, וד"ה ת"ר, שכתב, שכל

דבר שמצוה עליו אביו, אפי' הוא דבר שאין לאביו שום הנאה ממנו, שאינו בכלל כיבוד, אעפ"כ אם אין לבן שום הפסד ממנו, הוה ליה בכלל מורא, שאם לא ישמע לו הוה כסותר את דבריו. ע"ש. ותמיהני שלא זכר שר דברי הראשונים הנ"ל דס"ל להיפך. (וע"ע להגר"ח הלר בס' המצות עמוד פ"ח). אמנם הגרי"פ פירלא בפירושו על ס' המצות לרס"ג ח"א (עשה ט' דף קג ע"ג, ודף קא ע"א והלאה) כ' להוכיח שהמאירי ורבינו ירוחם ס"ל דלא כהרשב"א בזה. ע"ש. ולכאורה כן מוכח גם בשו"ת הרשב"ץ ח"ב (סי' נב) ד"ה אבל. ע"ש. וע' בתשו' מהר"ם מלובלין (סי' קלו) ד"ה ועוד, שהסתמך בנידונו על מ"ש מהר"י קולון הנ"ל דבכה"ג לא שייך כיבוד אב. ע"ש. ובשו"ת יד אליהו רגולר (סי' מא דכ"ו סע"ב) כתב, שאף הרשב"א (יבמות ו א) מודה שיש מצוה בדבר, לקיים ככל אשר ציוה אביו, ורק אין במ"ע זו כח לדחות שום ל"ת, שהרי אם יאמר האב שאינו מקפיד עוד על קיום גזרתו, וחפץ יותר בביטול ציווי וגזרתו שוב ליתא לעשה כלל וכו'. ואף על פי שמדברי מהריק"ו משמע בפירושו שאין מ"ע דכיבוד אב אלא באכילה ושתייה וכיו"ב, דשייך האב בגויה, צ"ל שגם מהריק"ו לא סמך על טעם זה בלבד, אלא על מ"ש תחלה שאף בממון קי"ל דהוי משל אב וכ"ש צערא דגופא וכו'. ע"ש. וכיו"ב כתב בשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סי' יט). ע"ש. וע' בשו"ת משיבת נפש (חיו"ד סי' טז) ובשו"ת אגודת אזוב (סי' טז דף כ ע"ג). ובשו"ת מהרש"ם ח"א (סי' קא) ד"ה אבל. ובשו"ת מהרש"ג ח"א (חאו"ח ס"ס נב). ובספר באר יהודה על ס' חרדים (דף יח ע"א). ובשו"ת בצל החכמה ח"ב (סי' נה). ובשו"ת חלקת יעקב ח"ג (סי' קל). ע"ש. וע' בשער המצות (ריש פרשת כי תצא) בד"ה ענין הטבילה, שהאר"י ז"ל ביטל הטבילה בגלל גזרת אמו שגזרה עליו שלא יטבול במקוה בחורף. וצ"ל שראה שאמו מצטערת ודואגת על בריאותו, ובכה"ג יש לשמוע להורים. וכ"כ על שאלה כזאת בשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סי' יט) הנ"ל. ע"ש. וע' בשו"ת משנת בנימין (סי' נב), אודות מי שציוה עליו אביו שלא יגדל זקנו, אלא יגלחנו במספרים, וכתב, שא"צ לשמוע לו, כיון שאין דבר זה נוגע לכיבוד אב. ע"ש. וע' בערך השלחן יו"ד (סי' רכח סוף ס"ק כב). ובשו"ת שבט הלוי ח"ב (סי' קיא אות יא) וח"ד (סי' קכד). ע"ש. ובימי חרפי הוקשה לי על מ"ש בס' חסידים (סי' תקסב), אב המצוה לבנו לישא את בת בנו או בת בתו, והבן אינו חפץ בה, וחושש שאם יקחנה ישנא אותה, הרי זה עושה דבר גדול בשביל אביו ואמו, ואביו ואמו חוטאים שדוחקים אותו לישא אשה שאינו אוהב אותה וכו'. משמע שעל הבן לשמוע להם, והרי אין בזה משום כיבוד אב, דהויה מילתא דלא שייך האב בגוה. וכן יש להעיר במ"ש בס' חסידים (סי' תקסד), שאם אביו מצוהו שלא לישא אשה, כדי שיעבוד ויפרנסם, ואם יקח אשה לא יוכל לפרנס את הוריו, אז ישמע לאביו ולאמו וכו'. ותימה, שהרי אינו חייב לשמוע להוריו בזה, אף שזה נוגע בעקיפין בפרנסתם. וצ"ע. ושו"ר בשו"ת מהרש"ם ח"א (סי' קא) ד"ה אבל, שהוכיח מד' הס"ח שחולק ע"ד מהריק"ו וסיעתו. ע"ש. ואכתי לא איפרק מחולשא שאיך יתכן שיתבטל ממצות פו"ר וישאר בהרהורי עבירה כל ימיו, בשביל צווי של אביו, והרי אפי' באומר לו לעבור על מ"ע של דבריהם לא ישמע לו. וע' בשו"ת המיוחסות להרמב"ן (סי' ערב) שאם אביו ואמו חולים, וצריך הבן לשמשם, ואם לא יקבע דירתו במקום אחר לא יתנו לו אשה משם, רשאי להניח כבודם ולעסוק במצות פו"ר, שהרי א"א לו לקיים פו"ר ע"י אחרים, ומצות פו"ר עשאוה כמצות תלמוד תורה, שאין מוכרים ס"ת אלא לשני אלו, וכבר אמרו גדול ת"ת יותר מכיבוד אב ואם, ויצחק אבינו היה יוצא לחו"ל לישא אשה אלמלא היה עולה תמימה וכו'. ע"ש. [וע"ע בספר חסידים ס"ס תקס"ד שג"כ משמע דס"ל דלא כמהריק"ו. וצ"ע].

(ו) מסקנא דדינא שדברי הרב תורה לשמה, שצריכה הבת לשמוע לאביה המצוה עליה שלא תנשא, אינם נכונים לדינא, ואדרבה ראוי לתת עצה לבת שלא תשמע לאביה, אלא תבקש לה מנוח אשר ייטב לה, וכן אם הבת רוצה להנשא לבחור הגון שהיא חפצה בו, והאב מצוה עליה שלא תנשא אליו, אינה צריכה לשמוע לו, ואין בזה משום מצות כיבוד אב ואם. [ועתה ראיתי שכן העלה ידידי הגרא"י ולדינברג שליט"א בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יג סי' עח, וחלק טו סי' לד), והשיג ג"כ על דברי הרב תורה לשמה. ע"ש. וכ"כ עוד הרב הגאון חו"ב המנוח רבי מיכאל זריהן זצ"ל בשו"ת מעין חיים ח"א (סי' טז). וראה בהסכמתי אליו בראש הספר. והנלע"ד כתבת].

תוספתא מסכת יבמות (ליברמן) פרק ח

הלכה ד

לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים בני בנים הרי הן כבנים מת אחד מהן או שנעשה אחד מהן סריס אין רש"י לבטל האיש אין רשאי לישב בלא אשה ואשה אינה רשאה לישב שלא באיש האיש אין רש"י לשתות עיקרין שלא יוליד והאשה אין רשאה לשתות עיקרין שלא תלד האיש אין רש"י לישא עקרה וזקינה אילונית וקטנה ושאין ראויה לילד האשה אינה רשאה להנשא אפי' לסריס ר' יהודה או' המסרס את הזכרים חייב ואת הנקבות פטור ר' נתן אומ' בית שמ"י אומ' שני בנים כבניו של משה שנ' ובני משה גרשם ואליעזר בית הלל אומ' זכר ונקבה שנ' זכר ונקבה בראם ר' יונתן או' בית שמ"י או' זכר ונקבה ובית הלל אומ' זכר או נקבה

רש"י בראשית פרשת נח פרק ח

(ז) ושרצו בארץ - ולא בתיבה, מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש:

רש"י בראשית פרשת נח פרק ט

(ז) ואתם פרו ורבו - לפי פשוטו הראשונה לברכה, וכאן לצווי. ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים:

רמב"ן בראשית פרשת נח פרק א

(כב) ויברך אותם אלהים לאמר - גזר בהם הברכה ואמר בהם שיפרו וירבו, כלומר שיעשו פירות רבים, שיוציא האחד רבים כמותו. וענין הברכה בילידה, כענין שאמר וברכתיה והיתה לגוים (להלן יז טז):
 וגם בצמחים תבא לשון ברכה (ויקרא כה כא) וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית. אבל לא נאמר כן בשלישי, לפי שהנבראים בכל בעלי הנפש היו שנים בלבד, זכר ונקבה למיניהם, כענין באדם, והוצרכו לברכה שירבו מאד, אבל בצמחים צמחו על פני כל האדמה רבים מאד כאשר הם היום:
 ולא אמר בבהמות ובחיות ברכה, שמזאת הגזירה שגזר בבעלי הנפש התנועה שבמים הרבוי, נתרבו בעלי נפש התנועה שבארץ, כי בעלי נפש חיה שאינה מדברת כולם ענין אחד בבריאתם. ורבותינו אמרו (ב"ר יא ג) כי בעבור היות בני אדם צדים מהם ואוכלים הוצרכו לברכה:

(כח) ויברך אותם אלהים - זו ברכה ממש, לפיכך כתוב בה ויאמר להם אלהים, אבל למעלה כתוב ויברך אותם אלהים לאמר, יפרש שהברכה היא המאמר שנתן בהם כח התולדה, לא דבור אחד שיהיו בו מבורכים:
 ומלאו את הארץ - ברכה שימלא העולם לרובם. ולפי דעתי יברך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם, ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה:

רמב"ן בראשית פרשת נח פרק ט

(ז) ואתם פרו ורבו - פשוטו כמדרשו שהיא מצוה, כי האמור באדם (לעיל א כח) גם בבני נח (שם ט א) עם "ויברך אותם אלהים" ברכה, כענין שנאמר בדגים (שם א כב). ובעבור שדבר בשאר הנפש החיה ואמר "ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ" (שם ח יז) אמר כאן ואתם, האדם, פרו ורבו:
 ואמר שרצו בארץ ורבו בה - כי יכפול המצוה לחזוקה, לומר שיתעסקו בה בכל יכולתם. או שיצום ביישוב כל הארץ, כאשר פירשתי בסדר בראשית (א כ):
 ורש"י כתב לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי, ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים. והמדרש הזה לא הוציאו אותו אלא מן הסמוכים, אבל המקרא למצוה נכתב, והראשונה לברכה. וכך אמרו והרי פריה ורביה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו וכו', כדאיתא בסנהדרין (נט ב):

רד"ק בראשית פרשת נח פרק א

(כח) פרו ורבו - הפריה היא ההולדה, והרביה היא ההגדלה, ואף על פי שהיא ברכה כמו שפירשנו גבי דגים, סמכו חז"ל (יבמות ס"ה) שהיא מצוה לבני אדם, ואמרו "האיש מצווה על פריה ורביה ואין אשה מצווה על פריה ורביה" ומה שאמר פרו ורבו כמשמעותו על שניהם לענין ברכה ולענין מצוה אחז"ל אינה מצווה אלא האיש, שנאמר וכבשה והוא חסר וי"ו ודרשו בו שהוא יחיד כמו וכבשה, האיש דרכו לכבש ואין האשה דרכה לכבש ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי חז"ל כך נקבעה הלכה שהאיש מצווה ואין האשה מצווה. ועוד דרשו (שם) במלת וכבשה, האיש כובש את אשתו שלא תצא לשוק. ופשטות הכתוב שבני אדם ימשלו בנבראי הארץ ויכבשום תחת רשותם:

רד"ק בראשית פרשת נח פרק ח

(ז) ושרצו בארץ - כמו בתחילת הבריאה, ואמר לשון שריצה שהוא רבוי התולדה מה שלא אמר כן בתחילת הבריאה אלא בדגים לפי שהם רבים מחיות היבשה, ואמר פה ושרצו ופרו ורבו, לפי שהם מעטים היוצאים מן התבה אמר האל שישרצו ויפרו וירבו לרוב, וכבר פירשנו כל אלה הלשונות במקומותם. ובב"ר (ל"ד) ושרצו בארץ ולא בתבה, כלומר שלא שמשו בתבה:

רד"ק בראשית פרשת נח פרק ט

(א) ויברך אלהים - אף על פי שכבר היו ברוכים בתחילת הבריאה, עתה היה להם כתחלת הבריאה כי נתחדש העולם אחר שהיה תהו ובהו שהרי נתכסתה הארץ במים. והברכה מה שאמר להם פרו ורבו ומוראכם וחתכם:

אור החיים בראשית פרשת נח פרק א

(כח) ויברך אותם. פירוש שלא יכרת מין האנושי, ויאמר וגו' צוה אליו לפרות ולרבות, שהגם שבירך אותם שיהיה מין האנושי קיים לא מפני זה יתרשלו מלפרות ולרבות. וראיתי דעות נפסדות בנבראים מבני עמינו דכשיש ג' או ד' אחים א' או ב' מהן משתדלים בפריה ורביה ואומ' כי הוא זה קיום המין. גם באדם א' כשיקיים מינו תבא לו הסברא שלא ישתדל עוד לפרות ולרבות. לזה אמר ה' תחלת דבר ה' מצות ה' ברה אמר פרו ורבו ולא עשה גבול למצוה והגם שבירך אותם שלא

יכרת מין האדם מן העולם. וגמר אומר ומלאו את הארץ. ואומרו וכבשוה סמוך לומלאו לומר כי באמצעות שימלאו הארץ בזה תהיה נכבשה לפניהם כי מקום החרב אין אדם שולט בו כי לצד שוממותו הוא מתמלא נגדיים לאדם. עוד ירצה באומר ויברך אותם שיהיה בהם כח המוליד ואחר כך צוה אותם על הדבר:

מלבי"ם בראשית פרשת נח פרק ט פסוק א

(א) השאלות (א - יז)

למה ברך את נח שנית שכבר ברך את אדה"ר. ויש שנוים בין ברכת אדה"ר לברכת נח. ולמה התיר אכילת בשר לנח ולא לאדה"ר. מ"ש מיד כל חיה אדרשנו וכי בע"ח עומדים בדין ובשכר ועונש. ולמה כפל פרו ורבו: למה כפל ואני הנני מקים את בריתי והקימותי את בריתי. למה כפל מלת אתכם בפסוק י"ד. ומ"ש מכל יוצאי התבה לכל חית הארץ אין לו באור. למה כפל בפ"א ולא יכרת כל בשר ולא יהיה עוד מבול. בגוף אות הקשת נלחצו המפרשים הלא הקשת הוא ענין טבעי. ולמה כפל ונראתה הקשת בענן והיתה הקשת בענן, ובראשון אמר וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם ובשני אמר לזכר ברית עולם בין אלהים ובין כל נפש חיה ולא אמר ביני וביניכם. ומ"ש ויאמר אלהים זאת אות הברית. הוא אמירה מיותרת לגמרי:

ויברך אלהים וגו' פרו ורבו. פי' מהרי"א שנח בצאתו מן התיבה וראה העולם שמם התבהל מפני ארבעה דברים. א] חסרון הקבוץ המדיני שלא נשארו רק ארבעה אנשים, עז"א להם פרו ורבו, שהם ימלאו את הארץ. ב] שלא יהיו טרף לשני החיות הטורפות, ע"ז אמר ומוראכם וחתכם יהיה וכו'. ג] מפני שנכרת כל עץ וצמח השדה וכל אוכל, ע"ז התיר להם לאכול בשר. ד] שלא יהרגו האחים זה את זה כמו שהיה בקין והבל, אמר שופך דם האדם וכו'. והנה לאדם אמר ומלאו את הארץ וכבשוה ולא אמר זאת לנח, כי אדם לא התרחק עוד ממדרגת הבע"ח וע"כ לא התיר לו בשר לאכול והיה צריך ללחום את החיות ולכבשם, לכן אמר וכבשוה, אבל נח נבדל בצורתו שהגיע למדרגת מדבר והיה להחיות מפניו הכנעה טבעית מפני מעלת צורתו ולא הוצרך למלחמה וכבוש, לכן לאדם אמר רדו בדגת הים, שהוא הרדיה בחזקה, אבל לנח אמר.

עיין רש"ר הירש בראשית פרשת נח פסוק כח (לעיל)

רש"ר הירש בראשית פרשת נח פרק ט פסוק א

(א - ב) ועתה, בארץ הזאת, בתנאים חדשים אלה מתברך האדם בפעם השניה. גם כאן ויברך, ויאמר הם שני מאמרים. הברכה מעניקה את הכוחות הדרושים; מצות פרו ורבו מטילה תפקידים: להוליד בנים ולחנך אותם (ראה לעיל א, כח). בכוונה הוא חוזר כאן על כל זה; שכן, ברכה זו נאמרה על כל פנים אחרי חטאו של אדם. אולם, במקום שברכת ה' שרויה, שם אין הקללה מצויה.

שני דברים חסרים כאן: "רדו" ו"כבשוה". מתחילה הופקד האדם להיות שליט בארץ, ותפקיד זה נאמר בלשון "רדיה" ו"כיבוש". והנה, הרודה והכובש שליט בנתינו או משעבד מדינה כבושה. והרי כאן הכנעה, - אך אין כאן השמדה. הנתין זכאי להתפתח, - ובלבד שיתפתח על פי רצון השליט. נדרשת ממנו רק משמעת בלבד. וגם יחס האדם אל הארץ היה מתחילה יחס של קרבה והגנה: "לעבדה ולשמרה" (לעיל ב, טו). יחס זה לא יהיה עוד. האדם חייב לשמור על חייו; ובמקום היחס של קרבה הדוקה הרי הוא אומר: ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו'.

רש"ר הירש בראשית פרשת נח פרק ט

(ז) שרצו בארץ ורבו בה. הרי כאן תוספת חדשה לתפקיד ההתפתחות של בני נח - והיא מסיימת את כל חידוש פני האנושות. משמעותה מבוארת על ידי ריש לקיש בבראשית רבה (לד, כא): "ברית נחלקה לאוירות". כבר ראינו, כי "שרץ" מציין את הנמוכה שבדרגות החיים - על פי סימנה המובהק: התנועה, "ישרצו המים". כאן הוסיף הכתוב מצות "שרצו" למצות "פרו ורבו". לשון זו רומזת לריבוי גווני גוונים של המין האנושי השורץ בארץ. המין האנושי ילך ויתרבה בריבוי גווני גוונים; והוא ישרוץ "בארץ", עליה, על ידיה ובהשפעת אזוריה החלוקים ברבגוניות. ולא רק "שרצו בארץ", אלא גם "רבו" בה: כל החינוך הגופני, המוסרי והרוחני יהיה "בה" ובהשפעתה. כאן נתפרש, מה שנרמז לעיל בכתוב "עוד כל ימי הארץ" וגו' (לעיל ח, כב). נגזר על בני נח להתפשט בכל הארץ; בצורות שונות, בנסיבות ובהשפעות שונות עליהם להיות אדם ולפתח את האופי הכללי של האדם. היתה זו, כביכול, תכניתו החדשה של ה': השוני והרבגוניות ימנעו את הצורך במבול חדש. השוני ישלים את החסרונות, וכך יסלול את הדרך להתקדמות אל המטרה. משום כך אמרו חכמינו כאן: "ברית נחלקה לאוירות" (אולי פשוטו כמשמעו המילולי: ברית ה' שנכרתה עם האדם נחלקה לאוירות שונים) "ברוך שנתן חן המקום בעיני יושביו" (שם). וחכמינו מעירים, שכל עם קשור למולדתו, אפילו תנאיה קשים ביותר; אדם מתגעגע אל המולדת, אפילו אין בה תנאים נוחים, והתפתחותו הרוחנית לוקה בנכר. כסבור האדם, שהוא שליט באדמה; אך לאמתו של דבר האדמה שליטה בו; מעמקי נפשו, רוחו, שכלו ולשונו, - הכל מושפע מן האדמה שלרגליו. ושוני זה הוא מטרה בפני עצמה. בכל מקום ניתן לאדם להיות אדם; בכל מקום ימצא את אשרו; בכל מקום יוכל לפתח ערכים אנושיים באדם. אך אל לו לאדם למוד את חברו בקנה מידתו שלו. משום כך נמסר כאן, בסיום חידוש פני הארץ ובסיום חידוש האנושות: "שרצו בארץ ורבו בה", עליה, על ידיה, בתוכה, עמה וכו'.

עיין מזרחי (רא"ם) בראשית פרק ד פסוק כג (לעיל)